

Mer demokrati – mindre politik

Mer demokrati – mindre politik

MATTIAS SVENSSON

Timbro

Hittills utkomna Pejlingar:

- Nr 1 Den fula ankungen eller den oälskade liberalismen.
- Nr 2 Inte bara valloner – invandrare i svenskt näringsliv under 1 000 år.
- Nr 3 Djur är inte människor – en filosofisk granskning av veganismen.
- Nr 4 Den rätta medicinen – apoteksmonopolet vid vägs ände.
- Nr 5 Bidragskulturen – filosofin bakom socialbidraget.
- Nr 6 Den nya fattigdomen.
- Nr 7 Kretsloppsstat eller kretsloppssamhälle?
- Nr 8 Creole love call.
- Nr 9 Svaghetens moral.
- Nr 10 Thamgrepp.
- Nr 11 Fakta och myter om globaliseringen. Artiklar ur The Economist.
- Nr 12 Positiv särbehandling är också diskriminering.
- Nr 13 Förnyelse i USA.
- Nr 14 Valser om arbetets slut.
- Nr 15 Hälften så dyrt, dubbelt så bra. Förbättra Sverige genom att halvera de offentliga utgifterna.
- Nr 16 Asiens kris är inte kapitalismens.
- Nr 17 Irland – den globala ön.
- Nr 18 Leva fritt och leva väl.
- Nr 19 Miljöpartiet i det politiska kretsloppet.
- Nr 20 Skattjakten. En kritik av skatteharmonisering inom EU.
- Nr 21 VARNING – livet kan leda till döden! En kritik av nollvisioner.
- Nr 22 Fullständiga rättigheter. Ett försvar för de 21 första artiklarna i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.
- Nr 23 Förmögen till värdighet – Wilhelm Röpke, människan och ekonomin.
- Nr 24 Nycklar till modern konservatism.
- Nr 25 Den postnationella maktens gåta och det globala protokollet.
- Nr 26 Blåsningen.

© Författaren och AB Timbro 2000

Omslag: Formgivningsverket

Sättning: Melanders Fotosätter, Stockholm

Tryck: Elanders Gotab, Stockholm 2000

ISBN 91-7566-466-6

ISSN 1402-9391

Timbro • tel 08-587 898 00 • fax 08-587 898 55

www.timbro.se

info@timbro.se

Innehåll

Inledning	7
I. LIBERAL ELLER TOTALITÄR DEMOKRATI?	
Den liberala demokratin	11
Den totalitära demokratin	17
Frihet och jämlikhet	21
Jämlikhet i samhället	27
Fem argument för den totalitära demokratin	31
II. DEBATTEN OM DEMOKRATINS PROBLEM	
En liberalism satt på undantag	47
Smugglingsförsök: Hur demokrati blev liktydigt med "den stora staten"	51
Stå still! En titt på globaliseringsdebatten	57
Riddar Elmbrant av den sorgliga skepnaden: Attacker mot sådant som inte är liberalism	65
III. ÄR DEMOKRATIN HOTAD?	
Två oförenliga synsätt	77
Litteratur	85

Inledning

DET GÅR ETT spöke genom Europa, marknadsliberalismens spöke. Alla talar om marknadsliberalism, men få har hittills varit beredda att ställa sig upp till dess försvar. Så skulle man med en parafra kunna sammanfatta svensk demokratidebatt av i dag.

”Marknadens hunger äter upp demokratin”, ”Nyliberalismen – den ohämmade exploateringens utopi (på väg att förverkligas)”, ”Marknadens diktatur slår till mot Eslöv”. Rubrikerna slår emot en i tidningar, böcker och på Internet.

I Sverige har en demokratiutredning just avslutats. Även här vrids och vänds på ”demokratiska komplikationer” som avregleringar, människors rörlighet över gränserna och minskade statsutgifter. Marknadsliberalismen finns överallt... och ändå ingenstans! Vare sig i Demokratiutredningen eller i demokratidebatten i stort finns liberalismen och marknadsekonomin förklarad eller försvarad. De förekommer nästan bara som

hotbilder eller förvanskade extrempositioner i diskussioner.

I stället finns en nästan bedövande enighet om att demokrati är detsamma som en stor och oinskränkt statsmakt. Staten kan *göra* nästan vad som helst, inte bara skapa välstånd och ge åt alla, utan även tillgodose våra önskemål, ge oss självkänsla och forma oss till ideala medborgare. Staten kan vidare *styras av* vem som helst: politiker, byråkrater, experter, direkt av medborgare eller av framlottade medborgare. Det förenande draget i debatten är att staten för att vara demokratisk måste vara stor och utan inskränkta befogenheter.

Därav behovet av denna Pejling. Dels för att presentera och argumentera för en liberal demokratisyn som tar sin utgångspunkt i den enskilda människan och hennes rättigheter, inte i den allsmäktiga staten. Dels för att analysera och argumentera emot den syn som sätter likhetstecken mellan en stor stat och demokrati. Innan man stämmer in i vargasången om att demokratin är hotad måste man nämligen kunna skilja på det som verkligen hotar demokratin och sådant som bara är hälsosamma hot mot den stora staten.

Stockholm 2000-04-21

Mattias Svensson

I.
LIBERAL ELLER
TOTALITÄR DEMOKRATI?

Den liberala demokratin

Vår konstitution kallas en demokrati eftersom makten är i händerna inte på en minoritet, utan på hela folket. När det är fråga om att lösa privata tvister, så är alla lika inför lagen; när det är fråga om att sätta en person före en annan i offentliga ansvarspositioner, så räknas inte medlemskapet i en viss klass, utan den faktiska förmåga som personen innehar. Ingen, så länge han kan vara till nytta för staten, hålls utanför politiken på grund av fattigdom. Och, precis som vårt politiska liv är fritt och öppet, så gäller det också vårt dagliga liv i våra relationer till andra.
(min kursivering)¹

DET ÄR DEN grekiske filosofen Perikles som förklarar principerna för Athens demokratiska styre. Bristerna i detta styre är i dag väl kända. Endast manliga greker tilläts rösta. Slavar och kvinnor fick inte medverka i besluten. Även om Athen var friare än andra samhällen vid denna tid, så saknades idén om individens rättigheter. Majoritetens vilja var lag. Känt är att Sokrates dömdes till döden (och accepterade domen) eftersom majoriteten tog anstöt av hans läror.

Anmärkningsvärt är att Perikles gör klar åtskillnaden mellan det politiska livet och människors dagliga liv och umgänge med varandra. Frihet och öppenhet är idealet för både politik och privata relationer. Politiken var alltså inte tänkt att styra allt, som i exempelvis Sparta. Här finns redan ett frö till det som är centralt i den liberala demokratisynen – att staten inte skall be-

---

¹ Coulson, A.J., *Market education : the unknown history*, s 49 (min övers)

stämman över allting i samhället.

När den franske tänkaren Benjamin Constant år 1819 presenterar idén om representativ demokrati i modern tappning är det i direkt polemik emot den grekiska demokratisynen. Constant börjar i motsatt ände jämfört med Perikles. Först räknar han upp individens alla friheter. Individen är för det första bara underordnad lagarna och skall aldrig kunna arresteras, dödas eller ens bli felbehandlad enbart på grund av någon makthavares vilja. Alla har rätt att uttrycka sin åsikt, att välja och praktisera ett yrke, att inneha och till och med missbruka egendom och att komma och gå fritt över gränserna utan att behöva förklara sig för någon. Dessutom råder fri associationsrätt mellan människor, man får tillhöra vilka religiösa eller andra sällskap som helst och på vilket sätt man vill.

”Slutligen”, fortsätter Constant efter denna långa rättighetskatalog,

så är det allas rättighet att utöva visst inflytande på statens administration, antingen genom att i val tillsätta alla eller bestämda poster, eller genom representationer, petitioner eller krav som makthavarna är mer eller mindre skyldiga att ta hänsyn till.²

Prioritetsordningen är omvänd mellan individens rätt och kollektivets rätt genom politiken. Individens rätt kommer i första rummet, kollektivets i andra hand. Folket, eller folkmajoriteten, måste i sin maktutövning alltid respektera individens frihet. Det är betydelsen av *liberal demokrati*.

Den liberala demokratitanken bygger på att samhället är en

---

2 Constant, B, *The liberty of the ancients compared with that of the moderns*, sid 311 (min övers)

sammanslutning av fria och oberoende medborgare. Att man fattar gemensamma beslut i staten genom någon form av majoritetsbeslut får inte ändra medborgarnas ursprungliga ställning som fria och oberoende. Detta innebär starka restriktioner på vad staten får göra, oavsett majoritetens vilja. Makten utgår från individerna, inte från folkmajoriteten.

Benjamin Constant kritiserar det antika majoritetsstyret just genom att påpeka att individen var suverän i offentliga angelägenheter men slav i sina privata (Athen var i viss mån ett undantag). Inte heller direkt demokrati – att medborgarna samlas och fattar beslut i stället för att välja representanter, en tanke hos bland andra Jean-Jacques Rousseau – ger majoriteten någon rätt att sätta sig över individen. Ett sådant styre kräver att medborgaren är helt underordnad för att nationen skall vara suverän, att individen måste vara helt förslavad för att folket skall vara fritt. Men, *man får inte blanda ihop samhällskroppens suveränitet med frihet*.³ I valet mellan de båda väljer liberalen friheten.

Filosofen John Locke, ofta titulerad "liberalismens fader", resonerade kring de rättigheter staten måste respektera. Människors intresse för att sluta sig samman och fatta gemensamma beslut i staten ligger i att skydda sin frihet, inte i att ge upp den. Grupper och organisationer kan inte ha fler eller annorlunda rättigheter än de individer den består av. Locke konstaterade att "ingen kropp kan till en annan överföra mer makt än hon har i sig själv", och därför är de naturliga rättigheterna till frihet, association och ägande "en Evig Regel för alla människor, lagstiftare såväl som andra".⁴

³ ibid, sid 311 (offentlig suverän, privat slav) och 318 (kritik mot Rousseau)

⁴ Locke, J, *Two treatises of government*, sid 357f

Hur förhåller sig då liberalismen och demokratin till varandra? Demokrati i betydelsen "allmän och lika rösträtt och majoritetsbeslut angående statens funktioner" är inte det samma som liberalism. Däremot har demokratin betydelse för maktutövningen i ett liberalt samhälle. Den är en ypperlig kontrollfunktion på statens våldsanvändning, och därför viktig. Genom att alla är med och röstar, diskuterar och utvärderar den styrande och dömande makten minskar risken för att staten skall börja missbruka sin våldsmakt.

Samtidigt är demokrati bara en beslutsform, inte ett trollspö som gör alla statliga beslut legitima. Den beslutande majoriteten får inte sätta sig över de fria och oberoende medborgare som har tillsatt den, och förvandla dem till undersåtar genom att kränka deras rättigheter.

Den liberala demokratisynen betonar *individens rättigheter*, exempelvis yttrandefrihet, äganderätt och rätten att sträva efter sin egen lycka.⁵ Detta ger stort utrymme i samhället för samslutningar och associationer baserade på *frivilliga* överenskommelser individer emellan. På så vis kan man organisera kultur, samhällsliv och ekonomi utan någon större inblandning från statens sida.

Dessa frivilliga sociala relationer går ofta under samlingsbeteckningen *marknaden*, eftersom många relationer mellan människor är av ekonomisk natur. Men de rymmer även organisations- och föreningsliv, religiösa samfund, välgörenhet och stipendier, grannsamverkan, familjer – kort sagt all samvaro mellan människor som inte är framtvungad av staten.

Statens roll reduceras till att upprätthålla denna frivilliga

⁵ Se Norberg, J. *Fullständiga rättigheter*

ordning. Det gör staten genom att bara använda sin legala våldsmakt för att skydda mot angripare, döma och straffa våldsmän, och upprätthålla de frivilliga kontrakten. Resultatet är människans *frihet*, i betydelsen frihet att agera utan att hindras av andra människors våld eller tvång.

Tre skäl för frihet

Varför är det då så viktigt med frihet? I korthet kan man ange tre skäl. Det första, och vanligast förekommande, är växande kunskap och välstånd i fria marknadsekonomier. Välstånd är nödvändigt för att vi skall kunna leva säkra, bekväma och långa liv. Skapandet av välstånd innebär också att flera olika yrkeskarriärer blir möjliga genom innovationer och specialisering. Även konsumtionsval har betydelse för vår livsstil och individualitet. Frihet i yrkesval och konsumtionsmöjligheter ger oss möjligheter att förverkliga oss själva. Det är också bästa sättet att på marknaden samordna produktion och konsumtion så att våra behov tillgodoses.

Det andra skälet handlar om fredlig samexistens trots skilljaktigheter. Allas frihet betyder förvisso inte att du kan tvinga din livsstil på alla andra. I gengäld är du fri att leva som du själv vill trots att majoriteten lever annorlunda. Detta är inte minst viktigt när det gäller exempelvis smak, religion eller grundläggande värderingar. Yttrandefriheten garanterar att samtalet ständigt pågår och dogmer ständigt prövas. Samtidigt innebär friheten att mångfalden bevaras, och att alla inte måste underordna sig majoritetens vilja eller smak. På marknaden ryms allt ifrån multimediaavdelningar med Madonnas senaste CD, till affärer för begagnade vinylskivor.

Förutom som förutsättning för fred och välstånd är friheten

ett mål i sig. Kanske är det bäst beskrivet i den amerikanska självständighetsdeklarationen som *rätten att sträva efter sin egen lycka*. Yttrandefriheten är inte bara till för att vi skall lära oss en massa saker, eller engagera oss i knivskarpa debatter. Minst lika viktigt är möjligheten att kunna koppla av framför en såpa, ryckas med av en spännande fotbollsmatch eller roas av en tonårsfilm från 1980-talet.

Vi människor behöver kunna lägga tid och resurser på verksamheter som inte har något direkt syfte. På förströelse, njutningar eller lekar. Inte sällan har sådana verksamheter visat sig få avgörande betydelse för kunskaps- och välståndsutveckling. Broderier på stenålderskläder var från nyttsynpunkt helt överflödiga, men de lärde människan att sy. På samma sätt har forskningsgenombrott och nya affärsidéer i modern tid ofta börjat som lek eller fritidssysselsättning. Kreativitet och utveckling låter sig helt enkelt inte kommenderas, vilket är anledningen till att friheten är nödvändig samtidigt som den är kul.

Den totalitära demokratin

EN ALTERNATIV DEMOKRATISYN bygger på *folksuveräniteten* eller *majoritetens rätt* att besluta. Staten sätts i högsätet, eftersom det är staten som är instrumentet för majoritetens vilja. Därmed får vi ett samhälle där staten bestämmer väldigt mycket. Gränser för statens maktutövning för att skydda individer eller minoriteter ges underordnad betydelse.

De som betonar majoritetsbeslut eftersträvar ofta en ordning där majoritetsbeslut sätter sin prägel på hela samhällsordningen. Det betyder att staten kontrollerar genom ägande, regleringar, subventioner eller riktad beskattning. Så blir exempelvis nationalisering eller socialisering av fabriker och egendom detsamma som "ekonomisk demokrati". Eftersom denna demokratisyn förespråkar en stor, eller åtminstone oinskränkt, roll för staten kan den kallas *totalitär*.

Den totalitära demokratisynen vänder upp och ner på liberalernas utgångspunkt. I stället för att medborgarna delegerar

(begränsade) maktbefogenheter till staten, så är det staten (Folket) som kan delegera vissa beslut till medborgarna själva. Några gränser för vad staten får ta sig för finns inte, annat än möjligen "en viss frihet att kommunicera och organisera sig ... för att bilda, uttrycka och samla politiska önskemål".⁶ Den för liberalismen så centrala friheten reduceras alltså till intet mer än friheten att agera politiskt via statsapparaten.

En betydelsefull källa till den totalitära demokratisynen är den ansedde amerikanske statsvetaren Robert Dahl. Hans terminologi och kriterier för så kallad *proceduriell demokrati* är frekvent förekommande i statsvetenskaplig litteratur. Ett kriterium som kännetecknar demokrati är, enligt Dahl, att Folket har slutlig kontroll över dagordningen.

Folket måste ha en suverän möjlighet att fatta beslut som avgör vilka frågor som ska och inte ska bestämmas via den proceduriella demokratis metoder.⁷

Folket, alltså folkmajoriteten genom staten, skall kunna fatta beslut i alla frågor. Därmed blir alla beslut och alla frågor i samhället föremål för (potentiell) statlig kontroll. Allt blir politik. Varje tanke på en principiellt begränsad statsmakt blir därmed oförenlig med demokratin. Åtminstone med Dahls ideal, den proceduriella demokratin.

Dahl är till och med tvungen att speciellt förtydliga att ett samhälle enligt hans definition fortfarande är demokratiskt "även om Folket inte beslöt att det skulle fatta beslut i *alla frågor*"⁸ (mina kursiveringar). Utgångspunkten är alltså att staten skall

---

⁶ Barry, B, "Är det något särskilt med demokrati?", i *Idéer om demokrati*, sid 104

⁷ Dahl, R, "Demokrati som procedur", i *Idéer om demokrati*, sid 43

⁸ ibid, sid 43

bestämma allt, även om undantag medges. Att Folket inte fattar beslut kallas med Dahls terminologi *delegering*. Alla beslut som individer, eller institutioner som företag eller föreningar, fattar på egen hand är alltså *delegerade*, dvs de är gåvor från statsmakten (Folket) och kan återtas närhelst staten (Folket) finner det lämpligt.

Att det skulle finnas rättigheter eller andra principiella begränsningar som statsmakten (Folket) principiellt inte får sätta sig över, kallas med Dahls terminologi *maktlöshet*. När medborgare garanteras en personlig sfär för att fatta egna beslut är de alltså att betrakta som "maktlösa".⁹ Detta är ett nyspråk av närmast Orwellska proportioner.

Där den totalitära demokrativarianten brer ut sig finns inte individens frihet kvar. Varje sfär där människor fattar egna beslut blir en inskränkning av demokratin. "Ekonomisk demokrati" innebär som bekant att staten äger eller styr företag och investeringar. Det betyder att individer i egenskap av företagare eller kapitalister inte är fria att fatta dessa beslut. Precis som frivilliga beslut på det ekonomiska området innebär *marknads ekonomi*, så innebär statliga beslut på det ekonomiska området *planekonomi*. Det innebär inte nödvändigtvis att totalitära stater är rena planekonomier där staten äger produktionsmedlen och fördelar alla resurser. Planekonomi är däremot utgångspunkten för den totalitära demokratin, i och med att statligt fattade beslut ses som utgångspunkt för maktutövning även på det ekonomiska området.

På samma sätt skulle "yttrandedemokrati" innebära att staten bestämmer vem som får säga vad genom monopoliserade

---

⁹ ibid, sid 44. Gäller båda termerna "delegering" och "maktlöshet"

medier och censur; ”mötesdemokrati” skulle innebära att staten bestämmer vilka som får mötas och vad mötena får handla om; ”äktenskaplig demokrati” skulle innebära att staten bestämmer vem som får gifta sig med vem.

Intressant att notera är att vissa av demokratins förespråkare på 1800-talet inte väjde för detta sätt att resonera. Tvärtom! De lyfte fram ideal som Egypten, eftersom människor där var helt underställda lagstiftaren. Varje stund på dagen var fylld av någon plikt, till och med förströelse och kärlek var reglerade.¹⁰ Riktigt så radikala är inte dagens totalitära demokrater. Även om vänsterdebattören Göran Greider vill förbjuda julfirande, så är han i sin framtida utopi åtminstone beredd att låta oss behålla lite fickpengar.

---

¹⁰ Constant, B, *The liberty of the ancients compared with that of the moderns*, sid 319. Syftar på Gabriel Bonnot de Mably, *De la législation ou principes des lois*.

Frihet och jämlikhet

IBLAND BESKRIVS MOTSÄTTNINGEN mellan den liberala och den totalitära synen på demokrati som en konflikt mellan frihet och jämlikhet. Nu är frihet och jämlikhet inget motsatspar. Även om frihet är liberalismens grundläggande värde, så finns det i ett fritt samhälle plats för omfattande jämlikhet. Inte minst genom att alla garanteras *lika frihet*, vilket inte är förakta.

Det var just genom ökad frihet och marknadsekonomi som England på 1700-talet blev både rikare och i många avseenden även mer jämlikt än länderna på kontinenten. Det blev ett samhälle präglad av stor social rörlighet, och samtidigt av ett enande över klassgränserna i sökandet efter rikedomar och nya kunskaper.

Troligen var det brittiska samhället mer öppet än något annat land i Europa. Inkomsten var jämnare fördelad än på andra sidan Kanalen, och dessutom var hindren för rörlighet lägre, definitionerna av status vagare ...

Det synes uppenbart att den brittiska handeln under 1700-talet i jämförelse med kontinentens var imponerande energisk, aggressiv och öppen för innovationer ... Ingen stat reagerade snabbare på önskemålen hos sin köpmannaklass ... Ingenstans innehöll företagsbesluten så få irrationella synpunkter som prestige och tradition ... Begåvningarna var mer benägna att ägna sig åt affärer och uppfinningar ...

Det var ett folk fascinerat av rikedom och handel, kollektivt och individuellt ... Affärsintressena befrämjade en grad av samröre mellan människor av olika samhällsställning och yrken som saknade motsvarighet på kontinenten.

Flödet av företagsamhet i näringslivet var friare, allokeringen av resurser skedde smidigare än i andra ekonomier. Medan yrkestillhörigheten fortfarande hölls helig och bevarade sitt grepp på kontinenten ... förblev den brittiske skomakaren inte vid sin läst och inte heller tvekade köpmannen att börja ägna sig åt något annat ...

Näringslivet på kontinenten var mycket mer än i Storbritannien en klassangelägenhet där utövarna rekryterades ur en grupp som inskränktes av sedvänja och lag. I Frankrike förlorade en adelsman sin ärvda titel om han idkade affärsverksamhet.¹¹

Fria marknader och öppna gränser är alltså, tvärt emot vanliga fördomar, inte grund för vare sig värdeneutralitet eller ojämlikhet. Konkurrens och affärer enar människor över klass- och landsgränser i gemensam aktning för kompetens, nyfikenhet och rikedom. Det är ingen dålig värdegrund. Sådana gemensamma värden öppnar också för människor i lägre samhälls-

¹¹ Landes, D S, *The unbound Prometheus* (Cambridge University Press, 1969), sid 39–122 olika avsnitt i kap 2 & 3. Citerad ur Olson, M *Nationens uppgång och fall*, sid 86–87

ställning att arbeta sig upp efter egen förmåga.

Inte heller fungerar marknaden på så sätt att människor med låg yrkeskompetens hamnar hopplöst efter. Produktutvecklingen på en fri marknad innebär förvisso ojämlikhet. Rika och intresserade människor får tidigare tillgång till nya produkter. Så kunde hugade spekulanter snobba med mobila telefonkiossar för 30 000 kr redan på 1980-talet. Vanliga Svenssons fick vänta några år, men vi väntade på något gott. Dagens telefoner får plats i fickan, utför långt fler tjänster och kostar från tusenlappen.

Ingen annan process uppmuntrar utveckling som fri konkurrens. De rika köper tidiga produkter av sämre kvalitet och till högre pris. Därmed betalar de lejonparten av produktutvecklingen. Sedan kommer bättre produkter till lägre pris. Robin Hood och socialistiska politiker kan känna sig blåsta. Marknaden är inte bara överlägsen när det gäller att förbättra för vanligt folk. Den är dessutom skickligare på att ta från de rika.

På samma sätt fungerar konkurrensen på yrkesområdet. Det finns i dag fler möjliga yrkeskarriärer och specialiseringsområden än någonsin tidigare. Talang inom allt ifrån beachvolleyboll till bioteknik kan innebära heltidsyrken och god försörjning. Chansen är alltså större nu än tidigare att just du skall kunna hävda dig riktigt bra inom något område.

När någon kommer på någon bättre affärsidé eller produkt kan den personen tjäna en förmögenhet. Det är ändå bara en bråkdel av de värden som skapas för andra människor, som kan köpa en billigare produkt eller tillgodose ett nytt behov. När Edison upptäckte glödlampan blev våra hem ljusare. När Ingvar Kamprad grundade IKEA blev våra hem billigare att

möblera. Deras framgångar blev framgångar just för att de kommit andra till del. Den som i dag jobbar i kassan på IKEA eller som nattvakt i en glödlampsfabrik tjänar sitt uppehälle på andras upptäckter och affärsidéer utan att ha behövt bidra med egna idéer av samma betydelse. Alla tjänar vi på att människor med hög intelligens och förmåga utnyttjar dessa till fullo.

Liberalismens jämlika frihet leder alltså till olikheter i inkomst och livsval, men inte till utslagning eller oöverstigliga klyftor. Tvärtom får även de sämst ställda del av förbättrade produkter och yrkesmöjligheter.

Även i utövandet av demokratin bör människor vara jämlikar. Vi har allmän och lika rösträtt, och är lika inför lagen. I den liberala traditionen har dessutom varje individ lika rättigheter. Jämlikhet är för liberalerna ett viktigt ideal inom politiken.

Varför är jämlikhet bra inom politiken? Ett svar är att användandet av legalt våld är viktigt. Det handlar om att skydda vårt land mot angripare, att skydda invånare mot dem som själva använder våld – som tjuvar, våldtäktsmän eller mördare – men också om att kunna upprätthålla och genomdriva kontrakt och överenskommelser människor emellan.

Minst lika viktigt är att statens våld kan användas destruktivt. Det kan användas för att berika några grupper på andras bekostnad, för att förbjuda religioner eller språk och, i extremfallet, till att systematiskt mörda människor i fång- och koncentrationsläger. En så viktig och potentiellt destruktiv verksamhet styrs antagligen bäst om alla får vara med och bestämma över den, och om dess regler gäller lika för alla.

Att något är viktigt är förvisso inte tillräckligt för att motivera jämlikhet. Poängen är att frihet är lika viktigt för alla in-

divider. Alla människor har samma rätt att få sin frihet skyddad genom statens beskydd mot våldverkare och upprätthållande av kontrakt. Ett bra sätt att ge människor denna lika frihet är att se till att de har lika inflytande över statens styrning. Därav vikten av jämlikhet när det gäller styrandet av staten.

Jämlikhet i samhället

DEN TOTALITÄRA DEMOKRATISYNYN har en annan syn på jämlikhet. Jämlikheten görs till ideal för hela samhället, i stället för att bara vara vägledande inom politiken. Men att vi alla bör få vara med och bestämma om legal våldsanvändning i samhället betyder inte att vi måste vara lika i alla andra avseenden. Poängen med lika rätt till frihet är ju snarare att vi därmed får rätt att vara olika.

En variant av det totalitära jämlikhetstänkandet är att allas önskemål skall behandlas lika, och tillgodoses av staten. Den liberala invändningen är att önskningar är något vi själva har ansvar för att uppfylla, genom eget arbete. Det gör att en del kommer att uppfylla fler av sina önskemål än andra. Kanske är de nöjda med mindre, eller också har de förmågan att arbeta ihop mer resurser.

Tänk er att Kalle önskar sig en ny bil. För att kunna köpa bilen arbetar han extra under ett år. När Kalle stolt parkerar

sin nya bil utanför sitt hus går Pelle förbi. Pelle har önskat sig precis en sådan bil med samma intensitet som Kalle. Men Pelle är en drömmare som inte har gjort något speciellt för att få ihop pengar till en bil. Bara väntat på nästa lottodragning.

Om människor skulle vara jämlika vad gäller önskemål, så hade staten lika gärna kunnat ta bilen från Kalle och ge den till Pelle. Ansvaret för att uppfylla önskemål ligger på staten, och beror därför inte på vad du själv gör för att uppfylla dina önskemål. Man hade till och med kunnat motivera detta från jämlikhetssynpunkt genom att hävda att Kalle ju kan arbeta ihop till en ny bil, medan Pelle inte kan det.

På så vis straffas Kalle för sin förmåga att uppfylla sina önskemål (och Pelle belönas för sin oförmåga till detta). De har inte längre lika rättigheter. Kalle har inget att vinna på att önska något av Pelle, som inget har. Pelle däremot kan höja sitt eget välstånd genom att, med statens hjälp, tvinga Kalle att bidra till det. Detta till skillnad ifrån relationen på marknaden, där båda måste tjäna på en affär för att den skall bli av.

Liberaler är kritiska till att staten får en roll för att skapa jämlikhet i samhället. Det leder med nödvändighet till att staten behandlar människor olika, som i exemplet med Kalle och Pelle. Staten straffar den som skapar mycket välstånd genom att ta en stor andel i skatt eller på annat sätt jämna ut inkomster. Ett resultat av detta är att det blir svårare att på egen hand arbeta sig upp i samhället. I statistiken är inkomsterna jämna, men bakom statistiken döljs att den som föds som låginkomsttagare i hög grad förblir låginkomsttagare. På samma sätt innebär hög beskattning av företagsvinster att gamla ineffektiva företag skyddas från konkurrens genom att nya företag inte tillåts växa med vinsterna.¹²

Även jämlikheten som ideal kan ifrågasättas. Känt är den tidigare socialdemokratiska finansministern Ernst Wigforss attityd:

Fattigdomen fördrages med jämnmod då den delas av alla. Den blir outhärdlig då den dagligen kan jämföras med andras överflöd.¹³

Armod och svält, sjukdomar och sanitära olägenheter blir alltså bättre om de drabbar alla människor. Det viktigaste är inte att finna bot mot sjukdomar, att förbättra vår produktionskapacitet eller finna vägar att förbättra boendestandard, klädsel, nöjen eller vad det nu kan vara. I stället är det viktigare att den som hittar dessa nya botemedel, produktionsätt eller förbättringar *inte blir rikare än andra* av att göra det. Västståndet som skapas kan socialisterna fördra, men inte att den som visar vägen dit lönas för sitt arbete. "Missunnsamhet" är en mer adekvat term än "jämlikhet" för ett sådant samhällsideal.

Frågan är alltså inte om vi vill ha frihet *eller* jämlikhet. Frågan är snarare om vi vill vara jämlika med avseende på frihet och rättigheter, *eller* jämlika med avseende på inkomst, önskemål eller andra utfall. Den sistnämnda jämlikheten tar ifrån oss friheten att själva påverka vår livssituation, och lämnar vårt öde i den stora statens händer. Detta tvivelaktiga ideal går igen även i andra argument för den totalitära demokratisynen.

¹² Mises, L von, *Human action*, sid 809

¹³ Wigforss, E, *Egendomsutjämning och arusskatt*

Fem argument för den totalitära demokratin:

1. Majoriteten har alltid rätt

En av demokratiteorins mest centrala föreställningar är den politiska jämlikheten. Alla medborgare ska ha samma rätt och möjlighet att påverka den offentliga maktutövningen. Detta innebär i sin tur att en minoritet måste vara beredd att vika sig för majoritetens beslut. Om minoriteten gavs rätt framför majoriteten skulle de individuella rösterna inom minoritetsgruppen värderas högre än de individuella rösterna inom majoritetsgruppen, vilket principen om politisk jämlikhet förbjuder. I princip har majoriteten alltid rätt.¹⁴

Majoritetsstyre måste få råda, för annars bestämmer minoriteten över majoriteten. Det är ännu orättvisare. Utan att titta närmare på vad påståendet betyder, så låter det rätt övertygande. I statsvetenskaplig grundlitteratur är det därför sällsynt

---

¹⁴ Agné, H, *Demokrati på europeisk nivå*, SOU 1998:124, sid 10

med fler argument än detta för majoritetsstyret som demokratisk princip. Har vi härmed gjort slarvsylta av den liberala demokratisynen och dess restriktioner för majoritetsstyret?

Lägg för det första märke till hur argumentationen hoppar från antagandet om politisk jämlikhet till att majoriteten alltid har rätt. Det går via det indirekta antagandet att folkmajoriteten via staten har rätt att besluta om allting.¹⁵ Att vi är lika inför lagen och har allmän rösträtt är politisk jämlikhet. Jämlikheten säger ingenting om att staten skall kunna fatta beslut i alla frågor. Att majoriteten har rätt att fatta politiska beslut i alla frågor följer alltså inte av politisk jämlikhet. Det kräver dessutom antagandet att allt är politik.

Påståendet ”majoriteten har alltid rätt” är dessutom inexakt. Vi talar om statens verksamhet, vilken alltså är att utöva legalt våld och tvång i samhället. Det är denna makt som alltså inte på något sätt skall begränsas för majoriteten. Majoriteten har alltid rätt *att använda våld och tvång mot minoriteten*, är den fulla betydelsen av resonemanget ovan. Låter det lika självklart?

Den totalitära demokratisynen hävdar att alla politiska beslut bör fattas av majoriteten, och vidare att alla beslut i samhället kan göras till politiska beslut. Bara så kan majoriteten alltid ha rätt att besluta. Är det en rimlig ordning?

Låt oss ta två exempel. Nisse drömmer om att gifta sig med Anna, och även hans stora släkt skulle gärna se ett sådant äktenskap komma till stånd. Anna själv, däremot, avvisar Nisses frieri. Anna (minoriteten) har därmed bestämt över Nisse och hans stora släkt (majoriteten).

¹⁵ Detta antagande finns på flera håll. Exempelvis hos Lundström, M, ”EU-inträdet och demokratin i Sverige”, sid 50, och Jonasdottir, A G, ”Demokrati – feministiska perspektiv”, sid 79

Eller låt oss åter ta exemplet med Kalle och hans bil. Genom att äga bilen och köra den till jobbet varje dag, bestämmer Kalle (minoriteten) över sina grannar Pelle och Gudrun (majoriteten). Pelle och Gudrun skulle nämligen vilja förfoga över Kalles bil.

Få torde uppröras över att Anna och Kalle bestämmer över majoriteten. De har nämligen bara fattat beslut rörande sina egna liv och sin egendom. Men tänk efter nu. Om majoriteten har rätt att använda våld för att få sin vilja igenom, då skulle Anna kunna bli tvångsgift, och Pelle och Gudrun hade fått stjäla Kalles bil och spöa upp honom om han trilskades. Om majoriteten har rätt att göra en politisk fråga av allting, så hade de kunnat få statens tillåtelse att ta Annas kropp eller Kalles bil i besittning, eventuellt under polisbevakning.

Utifrån dessa exempel kan man dra slutsatsen att majoritetsbeslut i sig inte garanterar något rättsskydd eller utrymme för den enskilda individen att fatta egna beslut. Det är inte så konstigt. "Den minsta minoriteten på jorden är individen"¹⁶, som Ayn Rand påpekade. Med "majoriteten har alltid rätt" som utgångspunkt, är individuella beslut det mest upprörande och odemokratiska som finns.

Egentligen är det precis tvärtom! I de flesta och viktigaste besluten över våra liv behöver vi inte enas med andra. Vi behöver inte enas med någon om karriärval, musiksmak eller värderingar, så länge vi lämnar andra i fred. Den enskilda människan är ingen obetydlig kugge i samhällsmaskineriet, utan dess viktigaste beslutsfattare. Även demokratin bygger på den enskilda individens beslut. Just därför bör statens rätt att fatta majori-

---

¹⁶ Rand, A. *The virtue of selfishness*, sid 104 (min övers)

tetsbeslut vara begränsad.

I stället förenas den totalitära demokratin med andra totalitära ideologier genom idén om den oinskränkta staten. Skillnaden sägs ligga i att hela folket får vara med och bestämma. Då behövs inte längre några gränser för statens maktutövning eftersom, med Rousseaus ord, ”kroppen omöjligen kan vilja skada alla sina medlemmar”.¹⁷

Genom historien ser vi att majoritetsbeslut sällan har varit ett tillräckligt skydd mot kränkande behandling av samhällsmedborgare. Dödsdomen mot Sokrates för hans impopulära läror var bara den första i raden. När de franska demokraterna etablerade sitt styre började de just med att genom terror rensa ut samhällskroppens orena element.

Majoritetsstyre har inte heller hindrat exempelvis att skolor har blivit propagandavapen i makthavares händer. I delar av USA innehöll skolböckerna på 1800-talet rutinmässigt nedläggande omdömen om katoliker, och rent rasistiska omdömen om olika invandrargrupper som irländare. Undervisningen gjordes dock obligatorisk även för deras barn. I Frankrike använde majoriteten efter revolutionen sin makt till att förbjuda allt katolskt, och i stället sprida en egen mera deistisk religion till alla skolbarn. Än i dag pågår konflikterna kring de värderingar och pedagogiska metoder som tvingas på alla genom det offentliga skolväsendet. Darwinism, betyg, hädiska texter eller klassindelning efter förmåga, ömsom påbjuds som obligatorium eller förbjuds efter majoritetens tycke och smak.¹⁸

Majoritetsbeslut hindrar alltså inte kränkningar av minori-

¹⁷ Rousseau citerad i Bobbio, N, *Liberalism och demokrati*, sid 8

¹⁸ Coulson, A. J, *A market education*, sid 79f (rasism i USAs skolböcker), 98 (Frankrike), 128 (dagens konflikter)

teter, speciellt inte i frågor som berör värderingar eller etniskt ursprung. Snarare bidrar offentlig centralisering till att permanenta sådana kränkningar från ömsom den ena, ömsom den andra sidan. Klart är att majoritetsbeslut inte har inneburit att kränkningar försvunnit. Skillnaden gentemot andra system med obegränsad stat är inte självklar.

Det är alltså inte så att majoriteten alltid har rätt att använda statens våld och tvång mot minoriteten. Eftersom även demokratin vilar på den minsta minoriteten, den enskilda människans beslut, är frågan snarare om majoriteten *någonsin* har den rätten. Vi är tillbaka i utgångspunkten för den liberala demokratiuppfattningen.

2. Medborgarskapet får du av staten (och en schyst karaktär på köpet)

Enligt den liberala demokratisynen delegerar oberoende medborgare makt till staten. Med den totalitära synen har staten makt att delegera det oberoende som gör folk till medborgare. Det totalitära resonemanget kring medborgarrollen förs bland annat av statsvetaren David Miller. Han menar att medborgare är man bara om man har tillräckligt bra självkänsla. Alltså är det statens uppgift att ge människor självkänsla. Miller fastslår till och med att ”envar har lika stor rätt till självkänsla oavsett för-tjänst”.¹⁹

Det är alltså statens uppgift att forma människor till medborgare. Därmed är medborgare inte något man är i egenskap av människa, utan något man adlas till av statsmakten. Kommer alla att kunna adlas av staten? Detta problem klarar sig Miller undan genom att hänvisa till sin samhällseliga jämlikhets-

¹⁹ Miller, D, "Demokrati och social rättvisa", i *Idéer om demokrati*, sid 195

princip. Eftersom staten skall göra alla lika med avseende på självkänsla, så kommer alla att bli medborgare i samhället.

Vägen till detta går genom politisk jämlikhet. Argumentet för politisk jämlikhet är inte det liberala, att skydd av våra lika rättigheter och användandet av legalt våld angår oss alla. I stället handlar det om att utan politisk jämlikhet får inte alla lika självkänsla. Fast lika självkänsla kräver också ekonomisk utjämning, menar Miller. Ekonomisk ojämlikhet hotar självkänslan hos vissa och kan därför inte tillåtas.

Men varför stanna vid ekonomisk ojämlikhet? Andra källor till dålig självkänsla är små bröst, lantlig dialekt eller dåligt bollsinne. För att inte tala om utseende, eller framgång med relationer. Om självkänslan är kriteriet, då kan staten inte tillåta för snygga människor, för bra fotbollsspelare eller för långa snoppar heller. Alternativt får vi konstatera att exempelvis människor med dålig bollkänsla inte i Millersk mening är fullvärdiga medborgare.

Att ekonomiska skillnader måste utjämnas för att inte ge vissa dålig självkänsla kan ifrågasättas av andra skäl. Det är vare sig en naturlag eller en psykologisk lag att alla reagerar på andras (välförtjänta) framgångar med sämre självkänsla. Många av oss finner snarare inspiration för vår egen gärning i andras framgångar och storverk. Det ger bättre självkänsla. Om inte annat så kan vi generöst dela deras glädje över att ha åstadkommit något viktigt. Det ger åtminstone inte sämre självkänsla.

Rent objektivt kan vi konstatera att andras medfödda egenskaper kan ge även oss nytta och glädje. Vi drar nytta av att andra använder sin medfödda intelligens efter bästa förmåga. Det ökar samhällets välbefinnande och kunskap, vilket gynnar även oss andra. De flesta uppskattar dem som kan utföra sköna konstver,

liksom att omges av vackra människor (åtminstone av det kön man attraheras till). Ur både samhälleligt och individuellt perspektiv är det alltså sundare att glädjas åt andras (förtjänta) framgångar än att se dem som hot mot sin självkänsla eller tillvaro. Varför skall just självkänslan hos dem som reagerar på andras rikedom med avund och dåligt självförtroende vara vägledande för politiken?

Att dessutom tro att staten kan reglera vårt känsloliv är absurt. När någon har förvärvat egendom kan staten med tvångsmakt förvisso ta den och ge till någon annan. När någon har byggt upp sin självkänsla kan en sadistisk stat ta en del av den genom förnedrande behandling, konfiskation av egendom eller fängelsestraff. Däremot kan staten med sina legala våldsmetoder aldrig omfördela någons självkänsla till andra – bara förstöra den.

Självkänsla är nämligen till allra största delen något vi ger oss själva genom våra handlingar. Omgivningen kan visserligen påverka vår självkänsla, men inte primärt. Det är genom att få erkännande för det vi gör och dem vi är, som vi får självkänsla av andra. Den viktigaste domen fälls dock alltid av det egna medvetandet.²⁰

3. Politiken mildrar konflikter

En tredje argumentationslinje för den totalitära demokratisynen är att politiska beslut i sig är finare än dem människor fattar på andra sätt, exempelvis på marknaden. Politik ses som ett sätt att jämkä motstridiga intressen till en fredlig samvaro människor emellan.

Se t ex Branden, N, *The six pillars of self-esteem*

Liberalen ifrågasätter att obegränsade möjligheter för politiska beslut är det bästa sättet att uppnå fredlig samvaro människor emellan. Detta fungerar mycket bättre om alla får lika stor frihet. Denna kritik formuleras bland annat av 1800-talsliberalen Frédéric Bastiat i skriften *Lagen*. Människan behöver ständig produktion för att överleva. Bara på så sätt kan vi få bostäder, mat för dagen, kommunikationer etc. Produktion handlar om att omvandla naturen så att den tillgodoser mänskliga behov, och det sker genom arbete. Detta är grunden för äganderätten, att vi har rätt att använda det vi producerat för att upprätthålla och leva våra liv.

Ett alternativ till eget arbete är att lägga beslag på det andra har producerat, att plundra. När staten inte begränsas till att upprätthålla ägandet, kan även politiken användas i detta syfte. Politiken blir ett medel att göra plundringen *legal* och, med den allmänna rösträtten, *universell*. Den som lyckas samla en politisk majoritet för sin grupp kan därmed tillskansa sig resurser som andra har arbetat ihop.²¹

Frågan är dock om denna invändning är mer än teoretisk. De flesta upprörs inte av att staten tar med ena handen och ger med den andra. Hur skulle en sådan politik kunna skapa motsättningar när principen bara upprör några liberaler?

Av två skäl. Eftersom de resurser som produceras är nödvändiga för ett gott liv kommer alla att tvingas delta i spelet för att tillskansa sig dem. Ju fler inflytelserika påtryckningsgrupper vi tillhör, barnfamiljer, fackföreningsmedlemmar, gamla, kvinnor, studerande, lantbrukare, arbetsgivare, föreningsmedlemmar – desto oftare kan vi bli del av den majoritet som

---

21 Bastiat, F, *Det man ser och det man inte ser*, sid 92ff

tillskansar sig störst resurser. Om man inte tillhör majoriteten åtminstone några gånger går viktiga resurser förlorade. Fördelade minoriteter blir missnöjda, ibland till den grad att det skapar social oro och reser krav på att man skall bryta sig ur gemenskapen.

Ett andra skäl är att när staten lämnar fältet fritt för önskemål tar den också på sig ansvaret för att tillgodose dem. Som vi sett ovan har de totalitära demokratiförespråkarna inte ens dragit gränsen vid att lova materiellt utfall, utan menar därutöver att staten skall garantera sådant som självkänsla. Inte bara alla som tycker sig ha mindre egendom än de borde, har därför anledning att vara arga på staten. Det har även människor med otillräcklig självkänsla. Alla misslyckanden blir statens fel. Därmed blir situationen lätt explosiv i tider av knapphet.

Den totalitära demokratin skapar inte en harmonisk jämvikt mellan människors intressen. I stället bidrar den till en ständig, olöslig konflikt mellan oförenliga önskemål och realistiska förväntningar. Så länge relationerna människor emellan är frivilliga, som på marknaden eller i vänskapligt umgänge, byter människor värde mot värde. Man erbjuder sitt bästa mot andras bästa till ömsesidig nytta. Därmed balanseras våra krav på andra och på tillvaron, av vad andra i sin tur kräver av oss. Bakom röstskenket är tanken däremot att vi får önska precis vad vi vill – och skylla på staten (eller ”samhället”) om något går oss emot.

4. Allmänintresse är bättre än egenintresse

Ett annat argument är att den offentliga diskussion som föregår politiska beslut skapar goda värden i sig. Vanligen sägs detta ske genom ett offentligt samtal syftande till att komma fram till

det gemensamt bästa beslutet. Detta uppnås genom att de själviska eller irrationella motiv som sägs driva privatpersoners agerande på marknaden görs omöjliga av att offentliggöras i diskussionen. De ersätts i stället av upplysta och hänsynstagande önskemål i en förnuftig diskussion. Denna syn på politiska beslut tillskrivs framför allt Jürgen Habermas.²²

Diskussionen ovan är motargument även mot den politiska diskussionens påstådda moraliska överlägsenhet. Som vi har sett är det just den obegränsade politiken som öppnar för möjligheten att önska vad man vill och låta andra betala för det. I stället för att leda diskussionen mot något högre moraliskt gott, är snarare risken uppenbar att vi hamnar i grupp motsättningar och allmänna plundringstankar.

En annan grundläggande invändning är att ett upplyst egenintresse är moraliskt gott och alls inte bör uteslutas ur samtal eller beslut. Redan Adam Smith visar hur marknaden samordnar individens egenintresse genom att man gör varandra tjänster. Det är inte av omtanke om andra som bagaren bakar bröd eller slaktaren säljer kött, utan för att tjäna sitt uppehälle. Ändå ser de till att du kan få mat på bordet enklare än om du var tvungen att baka och slakta själv.

Filosofen Ayn Rand förespråkar rentav en etik baserad på *rationellt egenintresse*. Varje människa har moralisk rätt att leva för sin egen skull. Andra kan inte tänka eller välja åt oss. Som individer måste vi finna vår egen väg till lyckan i val av yrkeskarriär, vänskapskrets eller i sanningsfrågor. Det gör vi genom att använda vårt förnuft efter bästa förmåga.

---

22 Elster, J, "Marknaden och torget : tre slags politisk teori", i *Idéer om Demokrati*, sid 143, 152f. Jon Elster refererar denna åsikt som tillskrivs Jürgen Habermas.

Rätten att leva för sin egen skull är samtidigt den moraliska grunden för att *ingen har rätt att kräva att andra skall leva för deras skull*. Det som förstör samtliga relationer är *initierandet* (startandet) av våld. När andra tvingas, ersätts handel av stöld på samma sätt som kunskapsutbyte ersätts av censur och diktat, och kärlek ersätts av våldtäkt. Relationer mellan människor måste därför vara *frivilliga*. Den moral som gäller handelsmannen på marknaden, gäller även för privata relationer. Vi byter värde mot värde, oavsett om det handlar om pengar, kunskap eller själsligt utbyte. Så kan man alltså basera en liberal samhällsordning på egenintresse.²³

På samma sätt utgör en självuppoffrande attityd inte alls någon garanti för goda beslut. Det finns knappt någon diktator som inte förespråkade självuppoffring som moraliskt ideal. I nazisternas partiprogram förespråkades att allmänintresset skulle sättas över egenintresset.²⁴ Uppoffringar sågs som härdande och karaktärsdanande, välstånd och underhållning som utslag av dekadens.

Självuppoffring är inte detsamma som medmänsklighet eller välvilja mot andra. Den främsta filosofiska förespråkaren för självuppoffring, Immanuel Kant, är klar på denna punkt. Om vi känner sympati för en sak eller visar omsorg om en person som behöver hjälp, så är det inte självuppoffring. Bara om vi finner det motbjudande att hjälpa en person (exempelvis om det är vår fiende) är det en moralisk handling att hjälpa denne. Likafullt är det vår plikt att göra så, hjälpa våra fiender, älska

---

23 Rand, A, *The virtue of selfishness*, särskilt essäerna *The objectivist ethics*, *man's rights* och *The nature of government*.

24 Se referens i Rand, A, *Kapitalismen : det okända idealet*, sid 211

diktatorer och avstå från lycka och välgång för oss själva och dem vi bryr oss om.²⁵

Medan även om Kant hävdar att vi skall hålla oss vid liv och vara lyckliga (det är vår plikt att göra det), så skall vi likafullt inte känna någon glädje i detta. Bara en person som lider av sina handlingar är moralisk.

När ... motgångar och en hopplös sorg fullständigt borttagit lusten att leva, när den olycklige, stark till själen och mer upprörd över sitt öde än försagd eller nedslagen, önskar sig döden och dock bevarar sitt liv utan att älska det – icke av böjelse eller fruktan, utan av plikt – då har hans maxim en moralisk halt.²⁶

Kants kategoriska imperativ säger att vi inte skall handla på ett sätt som vi inte är beredda att upphöja till allmän lag. På ytan ser det ut som ett frihetligt toleransbudskap. Men hur blir det om vi fyller på Kants innehåll ovan? Den som praktiserar självuppföring kan utan tvivel pracka det på andra. Om uppföringar, vanmakt, leda och olycka är moraliskt, då finns inga kränkningar som inte kan rättfärdigas som allmän lag.

Rätt förstått kan alltså egenintresse vara ett bålverk mot tyranni och förtryck. Vare sig offentlighet eller osjälviskhet ger däremot några garantier för kloka offentliga beslut. Därmed faller själva grundförutsättningen för argumentet att offentliga beslut efter offentlig diskussion skulle vara överlägsna privata beslut.

²⁵ Kant, I, *Grundläggning av sedernas metafysik*, sid 37ff

²⁶ *ibid.*, sid 36f

5. Medborgarna behöver aktiveras

Ännu ett argument är att det är gott i sig att medborgare aktiveras i diskussion och beslut kring gemensamma angelägenheter. Det är ofta ett argument för att demokrati skall utövas direkt av medborgarna, mer än genom valda representanter. Människor skall på alla vis uppmuntras att aktivera sig politiskt. Här finner vi ofta gillande beskrivningar av det grekiska torget, där stadens män diskuterade gemensamma angelägenheter. Varför kan vi inte ha det så i dag?

En anledning till att vi inte har det är att folk har jobb. Medan de grekiska männen dryftade diskussionsämnen på torget såg kvinnor och slavar till att det blev något producerat i samhället. Åtminstone sedan den industriella revolutionens genomslag är det självklart att produktivt arbete upptar en viktig del av tillvaron, också för finare män.

Även vid sidan om hederligt arbete finns en mängd andra saker att ägna sig åt än att diskutera politiska frågor i närmsta fullmäktige. Många av dessa är både roligare och nyttigare. Det finns alltså ingen anledning att för medborgarnas egen skull aktivera dem i lokala diskussioner.

I grunden är det en konstig människosyn att sortera människor som aktiva eller passiva beroende på hur pass politiskt engagerade de är. Är det verkligen finare att styra över andra än att bestämma över sig själv? Snarare ligger det en fara i detta. Psykologen Nathaniel Branden påpekar exempelvis att människor som inte förverkligar sig själva tenderar att bli griniga och petiga över detaljer i andras liv. Ägnar man däremot sitt liv åt sådant man tycker är viktigt, blir man i motsvarande mån generös mot andra.²⁷

²⁷ Branden, N, *Honoring the self*, sid 204 och *The six pillars of self-esteem*, sid 7 och 19f

II.
DEBATTEN OM
DEMOKRATIS PROBLEM

En liberalism satt på undantag

UNDER DEN BREDA enigheten kring det demokratiska styrelseskicket finns en olöst konflikt. Ska statens makt begränsas och kontrolleras i enlighet med den liberala demokratisynen? Eller är det så att statens makt måste växa och utökas i enlighet med den totalitära synen? Under stora delar av 1900-talet var det den totalitära synen som vann ökat gehör. Inte minst i Sverige.

Resultatet av detta är framväxten av *välståndstaten* (också kallad socialstaten). Välfärdsstaten bygger på tanken att statens uppgift går utöver att skydda varje individs frihet och rättigheter. Staten har därutöver en rätt att tillgodose vissa gruppers önskemål på andra gruppers bekostnad. Det är tanken bakom allt ifrån jordbruks- och operasubventioner till alkoholskatter eller progressiv inkomstskatt. Likaså har staten till uppgift att producera eller tillgodose allas behov av diverse nyttigheter som sociala försäkringar, sjukvård, undervisning och barnomsorg.

Den liberala kritiken mot välfärdsstaten handlar både om inskränkningarna av individens frihet och om maktförhållanden. Liberalismen är i grunden oförenlig med välfärdststaten, eftersom dess skattefinansiering kränker enskilda människors frihet att använda de resurser de själva skapat. Välfärdsstatens monopol och regleringar av exempelvis sjukhus, skolor eller försäkringslösningar innebär också ett tankeförbud. Det blir ekonomiskt omöjligt på grund av subventioner, eller rentav förbudet, för entreprenörer att hitta privata lösningar på dessa områden. Det dömer verksamheten till stagnation.

Välfärdststaten leder också till maktproblem. Stor makt över många aspekter av individens liv hamnar i händerna på politiker och byråkrater som kan utnyttja vårt beroende av välfärdsstatens tjänster till att få oss att leva som staten vill. Så utnyttjas exempelvis föräldraförsäkringen i dag för att feminister vill att fäder skall stanna hemma mera med barnen. Kommunal barnomsorg subventioneras så att detta uppfostringsalternativ gynnas framför andra. Kristen etik undervisas i alla skolor som lyder under statens läroplan.

Framväxten av välfärdsstaten har ökat både statens uppgifter och statens indirekta kontroll över individens liv. Staten har blivit leverantör av en stor mängd tjänster och bidrag som vi röstar oss till. I denna process urholkas de liberala rättigheterna. Eget arbete betyder allt mindre för vilka resurser vi kan tillskansa oss, eftersom beskattningen ökar. Urholkningen gäller inte bara äganderätten. När staten tillhandahållit TV och radio, har yttrandefriheten i motsvarande mån urholkats. I dag har styrningen tagit nya vägar. Allt fler budskap som når oss kommer från myndigheter som SIDA eller Folkhälsoinstitutet, vars åsiktsspridning alla tvingas finansiera via skatten.

För totalitära demokrater har välfärdsstatens växt i stället kommit att bli ett med betydelsen av demokrati. Ofta är det mer än så. I diskussionen om demokratins ställning är till och med folkviljan av relativ betydelse. I grunden är det den stora staten, välfärdsstaten, som är självändamålet, och demokratin bara ett medel på vägen dit. Det är förstås en följd av den totalitära människosynen. Människor som röstar för minskat politiskt inflytande kan ju definitionsmässigt inte ses som ideala, osjälviska medborgare, och förtjänar därmed inte att beaktas.

När således de totalitära diskuterar demokratin menar de inte ens majoritetens vilja. Ytterst talar de alltid om den stora staten. Låt oss se på deras analys, och hur de resonerar.

Smugglingsförsök: Hur demokrati blev liktydigt med den stora staten

*Det farligaste som finns är en definition som inte är specifik eller objektiv, utan öppen för godtyckliga tolkningar av vem helst som önskar använda den.*²⁸

DET LIGGER HELT klart något i Ayn Rands varning för inexakta definitioner. Redan i definitionerna gör de totalitära försök att koppla ihop demokrati med nödvändigheten av en stor stat. Det första exemplet kan vi kalla "julklappsdefinitionen". Den presenteras av professor Fritz W Scharpf i en av Demokratiutredningens skrifter. Enligt denna definition innebär demokrati:

att demokratiska regeringar effektivt skall förverkliga medborgarnas oförvanskade önskningsar.²⁹

Märk hur vi genast introduceras i att blicka vördnadsfullt uppåt på stat och makthavare. Vi går med våra önskemål till staten, och sedan är det stat och politiker som bestämmer vilka önske-

---

²⁸ Berliner, M S (red), *Letters of Ayn Rand*, sid 364

²⁹ Scharpf, F W, "Välfärdsstaten, den ekonomiska integrationen och demokratin", SOU 1998:124, sid 119

mål som skall förverkligas. Det är precis samma tänkande som när ett barn skriver önskelista till jultomten.

Vad är fel med en sådan definition? Jo, vuxna människors tillvaro går inte ut på att önska eller be om saker. Man arbetar ihop pengar och sedan betalar man för de saker man önskar köpa (inklusive barnens julklappar). Kort sagt: Vi har ett eget, individuellt ansvar att uppfylla det vi önskar oss.

Med en liberal syn är det rentav mer än ett ansvar – det är en rättighet. Den amerikanska självständighetsförklaringen slår, som tidigare nämnts, fast rätten att sträva efter lycka. Alltså rätten att arbeta för att uppfylla egna önskemål. I denna rättighetsförklaring ligger insikten att staten inte kan göra oss lyckliga, men att vi kan lyckas rätt bra på egen hand. Vi vet nämligen själva bäst vad vi vill ha, och är dessutom beredda att arbeta för det.

Staten vet för det första väldigt lite om våra individuella önskemål, och har därför svårt att uppfylla dem. För det andra har staten än svårare att få oss att lägga ner arbete på att uppfylla andras önskemål. Det är därför vare sig lämpligt eller rättvist att samla allas önskemål i en påse, och sedan låta några jultomtepolitiker pytsa ut uppfyllelser efter behag.

Även Scharpf själv försöker moderera sin definition genom en dos ”realism” i önskemålen. Men det ändrar inte det grundläggande felet, nämligen tron att demokrati betyder att statens roll är att uppfylla våra önskemål (om än inte alla). Du ändrar inte ett barns tro på jultomten genom att påpeka att barnet inte kan få allt hon önskar.

Denna moderation bäddar bara för en falsk politisk motsättning mellan dem som betonar ”realismen” och dem som betonar ”önskemålen”. På ena sidan får vi träkmånsarna. De

är mästrande revisorer som påpekar att staten inte kan växa snabbt nog för att uppfylla allas önskemål, eftersom folket har varit olydigt och inte jobbat tillräckligt. På andra sidan får vi visionärerna. De är naiva drömmare som utan att bry sig om siffror eller andra begränsningar önskar allt åt alla och därför kräver att staten växer nu.³⁰

Oavsett hur debatten går mellan sådana fraktioner är den stora statens framtid tryggad. Båda är ju överens om att staten skall tillgodose medborgarnas önskemål. Önskemål, särskilt sådana som inte kräver någon arbetsprestation, lär inte ta slut på den här sidan *utopia*. Därför kommer staten att fortsätta växa. Utrymmet för att förverkliga önskemål genom eget arbete kommer i motsvarande mån att minska. Det är antingen/eller. Frågan är bara varför det skulle vara mer demokratiskt att staten uppfyller önskemål än att människor förverkligar dem själva.

”... and now for something completely different”

”Julklappsdefinitionen” av demokrati leder ganska ofelbart till att en stor stat är det enda rätta. Lite annorlunda förhåller det sig med nästa definition, som handlar om vad staten bör göra. Det är en snävare fråga än vad som är demokrati. Även denna definition leder dock till den stora staten, genom att den ger staten uppgifter av oändlig karaktär. Den har ursprungligen presenterats av den amerikanske filosofen Ronald Dworkin, men introduceras i Demokratiutredningen av professor Bo Rothstein. Enligt denna definition skall staten behandla sina medborgare med ”lika omtanke och respekt”.³¹

³⁰ Alla likheter med dagens konflikter mellan det borgerliga respektive socialistiska blocket är helt avsedda.

³¹ Rothstein, B, ”Demokratins vidd”, SOU 1998:55, sid 30

Låt oss för det första göra klart vad en stat är för någonting. En stat har monopol på legalt våld.³² Det betyder att staten med lagens rätt kan tvinga oss att lyda vad staten bestämmer. Om vi inte lyder kan vi dömas i domstol. Infinner vi oss inte till domstolen kommer polisen och hämtar oss. Följer vi inte med frivilligt så har polisen rätt att använda våld för att få oss att följa med. Allt som staten gör bygger på att den kan tvinga oss, med hot om våld och straff som yttersta sanktion.

Vad har då legalt våld med "hänsyn och respekt" att göra? Inte ett dugg, och det är felet med definitionen. Dworkin och Rothstein väljer att tala om något helt annat (och trevligare) än statens egentliga verksamhet. Därmed är vi inne i önskepositionen igen. Fast med den här definitionen är det inte julklappar åt oss själva, utan allmänna trevligheter som står på önskelistan. Vi skulle kunna kalla den "fred på jorden"-definitionen, eftersom vi är i ungefär samma position som barn som skall önska något fint åt alla.

Återigen leder definitionen vårt tänkande till den stora staten. Definitionen handlar inte om likhet inför lagen eller lika rättigheter, utan något mycket mer omfattande. "Omsorg och respekt" kan betyda nästan vad sjutton som helst. Sjukvård, filmkultur eller "finn-dig-själv-kurser". Problem kan ältas i det oändliga. I vissa sällskap vinner du ingen respekt om du inte har läst Wittgenstein. Är det därför statens uppgift att dela ut Wittgenstein gratis till alla? Är staten omsorgsfull nog genom att tillhandahålla skolor åt ungdomar, eller skall vuxna få gratis utbildning också? Hur är det med pensionärer?

Dessa problem kan förvisso diskuteras i politiska samman-

---

32 Se exempelvis Rand, A, *Kapitalismen : det okända idealet*, sid 45

hang. Men lägg märke till hur "fred på jorden"-definitionen för oss bort från det faktum att någon tvingas betala för den av staten visade "omsorgen" och "respekten". För att ge åt någon måste staten först ta av någon annan – med hot om våld. De sistnämnda får inte försvinna ur diskussionen, genom att man bara diskuterar önskemål, gåvor och andra trevligheter.

Ett annat problem med "hänsyn och respekt" är att det inte alls måste vara lika. Det är åtminstone inte självklart varför det skulle vara mera demokratiskt att behandla alla människor med samma hänsyn och respekt. Respekt är något man känner inför en annan person. Vi kan exempelvis respektera en viss persons kunskap eller skicklighet, men inte en annans. Det kan ta sig uttryck i att journalister ställer hovsamma frågor till Göran Persson, men skrattar åt Bosse Ringholm. Har journalisterna därmed begått en oförrätt när de visar två människor olika mycket respekt?

Nej, knappast. Respekt, och i viss mån även hänsyn, är något vi förtjänar på samma sätt som vi arbetar för att uppnå andra önskemål. När vi tar anställning hos någon vinner vi respekt om vi gör ett bra arbete, men inte annars. Är vi vänliga och tillmötesgående mot människor i vår omgivning kommer de antagligen att visa samma egenskaper tillbaka. Responsen hos andra människor är något vi förtjänar, inte något som kan kommenderas fram uppifrån.

Det är alltså inte bara fel att göra "lika hänsyn och respekt" till riktlinjer för staten. Om vårt känsloliv blir en statlig angelägenhet har staten inte bara åtagit sig en oändlig uppgift utan också överträtt gränsen till ett totalitärt kontrollsamhälle. Det är dessutom svårt att se "lika hänsyn och respekt" som moraliska riktlinjer över huvud taget. Varför skall vi inte få respek-

tera människor för det de gör bättre än andra, eller visa större hänsyn mot människor som är trevliga och tillmötesgående mot oss?

Neutralitet mellan plan och marknad?

Finns det då ingen plats för liberalism och marknadsekonomi i den statliga utredningens demokratisyn? Åjovars. En del är så vänliga att de jämför stora och små statsapparater, vanligen i termer av plan- respektive marknadsekonomier, i demokratiskt hänseende. Så skriver exempelvis Mats Lundström, forskarassistent i statskunskap, att:

Om demokrati ger folket suveränitet innebär demokrati folkets makt över gällande rätt i en stat ... Statsmakten kan användas för de syften man beslutar – att t ex upprätthålla en marknad eller införa planekonomi.³³

Denna definition skulle förvisso räcka för att tillbakavisa anklagelserna om att mer marknadsekonomi skulle vara odemokratiskt. Men det finns ingen anledning att man skulle nöja sig med en så styvmoderlig behandling av marknadsekonomins, eller den begränsade statens, betydelse för demokratin. Även definitionen ovan hävdar majoritetens oinskränkta rätt att bestämma över minoriteten.

---

³³ Lundström, M, "EU-inträdet och demokratin i Sverige", SOU 1998:124, sid 48

Stå still!

En titt på globaliseringsdebatten

Från demokratins synpunkt och ur en svensk demokratiutrednings synvinkel gäller de två helt centrala frågorna möjligheterna att med nuvarande globaliseringstendenser bibehålla den politiska demokratin och de centrala egenskaperna hos den svenska och nordiska välfärdsstaten.³⁴

ATT LIKSTÄLLA VÄLFÄRDSSTATENS och demokratins bevarande är inte ovanligt när svenska staten utreder. Därför skall vi väl inte heller förvånas över att många av de påstådda hoten mot demokratin egentligen handlar om ökad frihet för medborgarna. Klar etta på problemtoppen är fri rörlighet i olika former, eftersom den hotar statens kassakista. ”Stå still!” är som bekant varje rånares öppningsreplik.

Avregleringen av kredit- och valutamarknader har på flera håll lyfts fram som ett hot mot demokratin. Det främsta skälet är att avregleringar minskar statens makt, vilket beskrivs som ”ett brott mot den svenska demokratitraditionen”.³⁵ Den stora staten blir ett självändamål.

Låt oss sätta saker och ting i perspektiv. För det första kan

---

³⁴ Allardt, E, "Globaliseringen, demokratin och välfärdssamhället", SOU 1998:56, sid 20

³⁵ Strandberg, U, "Ekonomisk politik som demokratiskt problem", SOU 1999:83 sid 156f

det vara värt att notera att avregleringen av kapital- och valutamarknaden skedde för att underlätta välfärdsstaternas enorma lånebehov. Statsutgifterna har i de flesta länder stigit kraftigt under senare årtionden. För politiker har det alltid varit bekvämt att låna pengar till statsutgifter. Då kan de genomföra reformer utan att höja skatterna i motsvarande mån. När skulderna skall betalas har de redan avgått.

På 1970- och 1980-talen växte staternas utgifter snabbt, och därmed även politikernas behov att låna pengar. Kapitalet inom landets gränser räckte inte, utan statsmakterna började låna pengar även hos utländska kreditinstitut. Så skapades de internationella finansmarknaderna. Det var välfärdsstaternas utgifter som svällde över nationsgränserna.

För det andra kan vi konstatera att stater inte är några pålitliga låntagare. Makthavare kan undvika att betala skuldens fulla värde genom inflation. De betalar med nytryckta pengar (som i dag bara är nyskapade krediter) och minskar därmed värdet på alla andras pengar. Det finns alltså en reell anledning till att finansmarknadens aktörer är oroliga över att inte få tillbaka de pengar som olika stater har lånat.

Det finns också andra skäl till att finansmarknaderna bevakar staternas göranden och låtanden: staters agerande spelar en avgörande roll för företagens vinster. En stor stat finansieras med höga skatter. Då blir det viktigt för företagen att undvika länder med de högsta skatterna. Ett annat skäl är politiska försök att reglera växelkurserna. När politikerna devalverar en valuta går stora värden förlorade. Därför gäller det att försöka förutse förändringarna.

En av avregleringens och "globaliseringens" främsta kritiker är den socialdemokratiska debattören Björn Elmbrant. Han

har myntat termen ”hyperkapitalism”³⁶ för dagens situation, där finansmarknader reagerar på staters agerande. Enligt mynten om ”hyperkapitalismen” är finansmarknadernas bevakning av nationernas politik ett bevis på politikens maktlöshet. I verkligheten är det precis tvärtom. Det är på grund av staternas omfattande maktutövning som de måste bevakas. Staterna är stora låntagare. Staterna styr räntor och växelkursnivåer och tar ut höga skatter. Styrningen och skatteuttaget har dessutom haft som mål att köpa röster åt sittande regeringar, locka fram kortsiktiga investeringar och beslagta företagets vinster.

Fjärran från att vara de fria marknadskrafternas spelplan är finansmarknadernas förändringar ofta *reaktioner* på de statliga kolossernas framfart. För politiska makthavare och deras hantlangare är det lättare att skylla kriser och kortsiktighet på finansmarknadens budbärare.

Det är alltså långt mer än bara friheten för individen att kontrollera sitt kapital som de totalitära vänder sig emot. Vi vet redan att alla former av individuell frihet ses som en styggelse. Desto mer förvånande är att deras kritik även riktar sig mot att människor över huvud taget *reagerar* på politiska beslut, i varje fall om de flyttar sina pengar. Ja, de totalitära upprörs till och med över att statens långgivare bevakar sina fordringar på staten i stället för att godvilligt låta dem konfiskeras. Inte sällan beskrivs detta i termer av ”marknadens diktatur”.

Är det då ett hot mot demokratin när aktörer på finansmarknaden reagerar på exempelvis Sveriges förda politik? Naturligtvis inte. Ingen tvingar staten att låna pengar på internationella finansmarknader (eller ens att staten betalar tillbaka sina skulder

---

36 Elmbrant, B, ”Hyperkapitalismen är vår tids blinda fläck”, *DN Kultur* 99-09-16

– återbetalningen är i själva verket i statsvännernas intresse, eftersom vägran att betala statsskulden vore ett effektivt sätt att stoppa framtida upplåningsmöjligheter). Staten kan lika gärna ta ut skatt eller minska utgifterna (med risken att regeringen blir mindre populär bland väljarna). Finansmarknadens övervakning skulle vara obetydlig med en liberal stat. En liten, begränsad statsmakt kommer inte att behöva låna pengar till sin finansiering. Skatteuttag och regleringar skulle inte heller vara av den omfattningen att de krävde intensiv bevakning av företag och placerare.

I dagsläget finns dock en ren demokratiaspekt på finansmarknadernas bevakning. Både skuldbevakningen och spekulativen mot valutan ger oss information om hur våra folkvalda sköter ekonomin. Det är inte populärare hos makthavarna än när journalister avslöjar hur politiker i Motala sköter kontokorten.

Liberalisering förbjuden!

När välfärdsstatens växt ses som ett självändamål, är det inte långt borta att även höga skatter och omfattande regleringar ses på samma sätt. Nu värnar de totalitära inte bara om höga skatter och omfattande regleringar i det egna landet. De menar dessutom att det är odemokratiskt att andra länder tar ut lägre skatter eller reglerar mindre. I och med att företag och företagare inte är livegna, utan kan flytta, skapas en "demokratisk komplikation". Ett angränsande land som inte vill förlora sin produktiva befolkning kan inte ta ut hur höga skatter eller reglera hur mycket som helst.³⁷

³⁷ Problembeskrivning finns exempelvis i Agné, H, "Demokrati på europeisk nivå", SOU 1998:124, sid 16, och Scharpf, F W, "Välfärdsstaten, den ekonomiska integrationen och demokratin", SOU 1998:124, sid 112f

Debatten kring denna ”komplikation” är ytterst upplysande. Här kommer nämligen alla de totalitära dragen fram. Eller nästan alla. Kraven på direkt nationell livegenskap och nya Berlinmurar lyser trots allt med sin frånvaro. I stället ägnas en hel utredning *Demokrati på europeisk nivå?* SOU 1998:124 åt att försöka utreda hur välfärdsstaten skall bevaras och fortsätta växa. Det enda som skiljer de olika inläggen åt är *på vilket sätt* man vill rädda den stora staten. Ska EU bli en gemensam välfärdsstat? Ska den nationella välfärdsstaten växa? Eller skall vi lämna frågan åt Bryssels byråkratkår?

Att den stora staten är viktigare än demokratin hos flera av Demokratiutredningens skriftställare står snart klart. Fritz Scharpf hävdar att välfärdsstaten bör växa i relativ betydelse i takt med den ekonomiska tillväxten. Staten skall alltså ständigt öka sitt inflytande över samhället så länge ekonomin över huvud taget växer. Han vill därför ha:

en europeisk konvention mot förödande konkurrens på välfärdens område. Det som krävs är en bindande överenskommelse enligt vilken länder skall undvika neddragningar i välfärden som skulle sänka deras välfärdskostnader under en lägsta gräns, som kan läggas vid, eller strax under den nivå där länder med de lägsta kostnaderna ... befinner sig nu.³⁸

”Konventionen mot förödande konkurrens” är intet mindre än ett *direkt förbud mot liberaliseringar*. Ingen statsmakt skall kunna begränsa sin maktutövning, sina statsutgifter eller sina skatter under dagens nivåer. I stället för att förbjuda individernas fria

³⁸ Scharpf, F W, ”Välfärdsstaten, den ekonomiska integrationen och demokratin”, SOU 1998:124, sid 127

rörlighet föreslås ett förbud mot att öka statens respekt för individens andra rättigheter. Ingen borde förvänas över att Scharpf samtidigt föreslår socialiserat ägande via löntagarfonder.³⁹

Innan man fäster något avseende vid att tankar om liberaliseringsförbud kommer från en tysk, bör man betänka att liknande förslag har förts fram i Sverige av bl a Björn Elmbrant (om än inte i Demokratiutredningens skrifter). Även Elmbrant presenterar sina förslag i namn av att rädda demokratin. Han tycker nämligen att demokratin hotas av frihet från alla håll och kanter. Avregleringarna på kredit och valutaområdet, liksom global konkurrens, har tagits upp. Andra hot är att kyrkan skiljs från staten (som om tro skulle vara en privatsak) eller att utlänningar får äga aktier och fastigheter (dom är ju inte som vi).⁴⁰

För att rädda demokratin från det utländska ägandet vill Elmbrant ha ett "nationellt kapital" i AP-fonderna, som skall ställa krav på att företagen verkar och utvecklas i Sverige. Först vill han dock ha ett stopp för låga skattesatser inom EU, och införa internationella skatter på finansransaktioner. Organisationer som tycker som Elmbrant, d v s ogillar marknad och globalisering, skall göras "beslutspotenta". Ekonomers främsta uppgift för demokratin blir att "konstruera helt nya skatter".⁴¹

Byråkrater över alles

Att svenska debattörer och utredningar föreslår förbud mot politiska liberaliseringar genom tvingande miniminivåer för

³⁹ *ibid*, sid 123

⁴⁰ Elmbrant, B, *Dom där uppe – dom där nere*, sid 163

⁴¹ *ibid*, sid 168ff

skatter och statsutgifter är illa nog. Italienaren Giandomenico Majone för resonemanget ett steg längre. Hans vision är att så mycket makt som möjligt placeras i händerna på oberoende myndigheter och byråkrater. Lämnade i full frihet att reglera kommer nämligen dessa ”experter” att öka välståndet så att det blir mer åt alla.

Majone beskriver den hemska situationen när Ronald Reagan valdes till president och ville minska regleringarna.

Ställda inför en motsträvig kongress och en president som motsatte sig alla slags regleringar, började vissa liberala forskare och företrädare för grupper som representerade allmänintressen att kräva att inte bara IRC:s (oberoende regleringsorgan, förf anm) utan också sociala kontrollmyndigheter skulle betraktas som fristående från regeringen, utan ansvar inför vare sig kongressen eller presidenten.⁴²

Att en folkvald president kan vilja minska regleringarna blir alltså argument för att göra reglerande myndigheter oberoende av de folkvalda.

Under alla förhållanden börjar värdet av myndighetsansvar inför politiska huvudmän te sig tveksamt, när man väl inser att nya politiska krafter kan utsätta både kongressen och presidenten för påtryckningar för att minska den sociala regleringen.⁴³

Här har vi den totalitära ideologin i sin prydno, nu helt befriad även ifrån majoritetens vilja uttryckt i val. Lägg märke till hur de demokratiska val som satte president Reagan och kongres-

⁴² Majone, G. ”Regleringarnas legitimitet”, SOU 1998:124, sid 82f

⁴³ ibid, sid 85

sen vid makten reduceras till ”nya politiska krafter” som utövar ”påtryckningar”. Sådant kan Majone inte tillåta. Han, hans liberala (i den amerikanska betydelsen, alltså snarare socialistiska) forskarkollegor och grupprepresentanter är ju förespråkare för ”allmänintressen” och behöver därmed ingen legitimitet ens ifrån allmänna val. Folkvalda politiker erbjuds generöst ett ansvar för ”breda politiska mål” och ”intern koherens”, men att avreglera skall alltså vara uteslutet.

Platons dröm om en filosofikung har fått en modern efterföljare. Majone vill bli statsvetarkung i ett rike styrt av ”experter” i myndigheter och byråkrati. Resonemanget vilar på det bisarra ekonomiska antagandet att välstånd skapas av upplysta byråkrater och regleringar. Vidare på att ”experter” i byråkratin är bärare av det sanna allmänintresset. Även detta antagande är sannolikt produkten av enorma skygglappar och en livlig fantasi snarare än en vetenskaplig hållning. Speciellt mot bakgrund av de senaste årens korruptionsskandaler i just det EU där byråkraterna anförtrotts en fri reglerarroll.

Att en statsvetare på sin kammare drabbas av storhetsvansinne och svävar ut i närmast fascistiska samhällsvisioner kan vi kanske ha överseende med. När sådana resonemang finner sin väg in i en demokratiutredning är läget allvarigare. Förhoppningsvis är det inte en indikation på den svenska demokratis slagsida åt det rent totalitära. Fast man undrar ju ...

Riddar Elmbrant av den sorgliga skepnaden: Attacker mot sådant som inte är liberalism

DEN SVENSKA DEBATTÖR som oftast dragit lans för demokratin och mot marknaden är Björn Elmbrant. "Marknadens hunger äter upp demokratin", lyder exempelvis Elmbrants varning i en "extra specialbilaga" till tidningen *Arena* 4/98. Djärvt rider Elmbrant mot sina fiender "marknaden", "hyperkapitalismen" och "brutalliberalismen". Fast i praktiken träffar han oftast jargongen hos landstingskonsulter, socialdemokratiska budgetbekymmer eller företagsledare som samtalat med Tony Blair. Företeelser som påminner om liberalism lika mycket som väderkvarnar liknar fiendliga riddarhävar.

Med andra ord, Björn Elmbrant diskuterar och analyserar vanligen något helt annat än liberalism och marknadsekonomi. Åtminstone i betydelsen en begränsad statsmakt och en fri, oreglerad ekonomi. De missuppfattningar han torgför är ändå så pass vanligt förekommande att de kräver lite förtydliganden.

Staten & kapitalet

Att staten och kapitalet har en förkärlek för att sitta i samma båt är vare sig en ny eller en liberal företeelse. Få idéer är av så grundläggande betydelse för liberalismen som att sätta stat och kapital i varsina båtar, och hålla piskan borta från dem båda. Motståndet mot tullar bygger just på att staten inte skall gynna de nationella företagen, eftersom detta går ut över de breda konsumentlagren. Av samma skäl skall subventioner, exportstöd och monopolskapande regleringar tas bort från affärsverksamheten. Stora som små företag skall vara helt utelämnade åt konsumenternas fria val på marknaden, utan stöd ifrån statskassan eller regelprivilegier. Staten är dålig på att sköta företag och företag är dåliga på att sköta staten. Därför bör deras verksamheter vara skilda åt. På så vis kan medborgarna vinna kontrollen över både stat och kapital.

Mycket av Elmbrants hotbild handlar om att kommuner bologiserar verksamhet, inför käcka marknadsmodeller eller hyr konsulter som tar höga arvoden. En del sådana åtgärder är åtminstone steg emot en liberalare politik, genom konkurrens mellan företag och ökade valmöjligheter för konsumenter. Ofta har åtgärderna snarare blivit lekstugor där enda resultatet blivit att kommunalpolitiker kunnat titulera sig direktörer och ta ut höga arvoden.

Marknad handlar inte om att kommunalpampar börjar slänga sig med termer som "effektivitet", "kundorientering" eller "marknadsmässig ersättning". Det handlar om fri konkurrens, privat ägande och valfrihet för konsumenterna, alltså institutionella förändringar. På samma sätt handlar liberaliseringar om att begränsa politikernas makt – inte om att höja deras arvoden och göra dem till "direktörer".

Inte heller är det marknadsekonomi eller liberalism, när marknadsaktörer köper politiskt inflytande. Sådant inflytande kan lika gärna leda till ökad reglering av marknaden till förmån för företaget i fråga. När lobbyister bjuder ut Tony Blairs lyssnande öra till högstbjudande är det snarare den obegränsade statsmaktens möjligheter att ge privilegier som driver upp priset. Hade Blair inte kunnat erbjuda företagarna annat än lika rättigheter på en fri marknad, så hade "lobbymarknaden" haft få aktörer och låga priser.

Ekonomism är inte liberalism

"Ekonomism" är förvisso en gummiterm som sällan ges någon klar definition. Ofta förknippas den med sådana företeelser som politikens hänsynstagande till internationella finansmarknader, offentlig budgetbalans eller den neoklassiska ekonomiska modellen. Ingen av dessa företeelser är speciellt nära anknutna till liberalism och fri marknadsekonomi.

Som diskuterats ovan så är finansmarknadens reaktioner på politiken en följd av att politiken har stort, inte litet, inflytande över samhället. Men om nu politikerna skulle följa finansanalytikernas råd, skulle vi då få en fri marknad? Nej, det skulle vi inte. Vi skulle få stater som balanserade sina budgetar bättre, förde en striktare penningpolitik och kanske inte var fullt så omfångsrika som dagens Sverige. Det vore förvisso värdefulla steg mot ett liberalare samhälle, men inga överdrivet stora sådana. Dessutom har de knappast realiserats i Sverige i dag, speciellt inte vad gäller statens omfattning.

Finansmarknaderna ifrågasätter inte den stora välfärdsstaten. Dess aktörer lämnar möjligen synpunkter på dess revision. På många sätt lever dagens finansaktörer just av den stora sta-

ten. Utan den enorma offentliga upplåningen hade de haft mindre konkurrens om lån och krediter. Spekulanter som George Soros har dessutom tjänat fantasibelopp på politiskt övervärderade växelkurser, exempelvis i Sverige. Vanliga skattebetalare och medborgare i landet har ofta större anledning att kritisera välfärdsstaten, än internationella finansaktörer. Ett exempel på att frihet ofta är mer ett medborgarintresse än ett näringslivsintresse.

Balans i de offentliga finanserna och tillhörande nedskärningar eller besparingar brukar även det förknippas med liberalismen. Men liberalismen handlar inte främst om att effektivisera statsapparaten utan om att begränsa dess uppgifter. Liberaliseringar handlar om att föra över ansvaret för verksamheter och företeelser från staten till individerna.

Lägg också märke till att merparten av budgetsaneringen både under borgerligt och socialdemokratiskt styre bestod av skatte- och avgiftshöjningar. "Besparingarna" var dessutom ofta rena luftkonstruktioner som reallt oförändrad offentlig konsumtion. Att de offentliga utgifterna inte tilläts öka automatiskt beskrevs alltså som en stor besparing. Ett annat exempel på luftbesparingar är den höjda pensionsålder som i det första sk krispaketet 1992 sades spara 8 miljarder men som efter senare utredning befanns innebära en besparing på mindre än 1 miljard och därför aldrig kom att genomföras.

Visst är balanserade budgetar, allt annat lika, av värde ur ett liberalt perspektiv. Om inte annat ger det medborgarna en ärligare bild av vad välfärdsstaten kostar än låne- eller inflationsfinansiering. Men stabil balans i en enorm statsbudget kommer inte att ge medborgarna deras pengar och ansvar tillbaka. Till det krävs politisk reformering av välfärdssystemen.

Allmänna budgetrestriktioner och besparingar i budgeten är snarare ett sätt att bevara rådande ansvarsfördelning mellan politiker och medborgare, alltså att bevara välfärdsstatens omfattning.

Den neoklassiska ekonomiska modellen, slutligen, ger inte i sig själv något analytiskt eller normativt underlag för liberalism och fria marknader. De antaganden som modellen vilar på är orealistiska. Bland annat antas alla varor som säljs vara likadana (homogena) och inga entreprenörer eller annonser behövs eftersom alla besitter perfekt information. Givet sådana antaganden fungerar planekonomi lika bra som marknadsekonomi.

När verklighetens marknader avviker ifrån modellen öppnas oändliga möjligheter för statliga ingrepp. Det är snarare som ursäkt för offentliga korrigeringar av "marknadsmislyckanden" modellen har fått sitt stora användningsområde. I sin avhandling om förklaringar till statens växt anger Nils Karlson därför den neoklassiska modellen som en av orsakerna.⁴⁴ En del neoklassiker, som Milton Friedman och Mancur Olson, förespråkar fria marknader och liberalism. Andra liberaler analyserar i stället ekonomin utifrån den österrikiska ekonomiska skolan. I denna skolbildning finns ekonomer som Ludwig von Mises, Friedrich Hayek och George Reisman.

Som vi har sett landar Björn Elmbrant ofta i kritik av små förskjutningar av maktbalansen i den väsentligen orubbade svenska välfärdsstaten. Vare sig lobbyister eller finansmarknadsaktörer driver en konsekvent liberaliseringsagenda – ofta är det tvärtom. Kommunala bolag eller landstingshyrda kon-

⁴⁴ Karlson, N, *The state of state*, sid 140

sulter gör ingen marknad. Inte heller är budgetbalans eller neoklassisk ekonomi med nödvändighet några liberala dunkurer. De Elmbrant etiketterar som brutalliberaler eller ekonomister är i själva verket vanligen socialdemokratiska partikamrater ur den sk kanslihusögern.

Därmed kan man konstatera att Elmbrant använder precis de tumregler som han själv anger ”brukar praktiseras av dem som vill slippa ett anständigt offentligt samtal”. Bland annat att etikettera motståndare för att skilja ut dem (brutalliberal är en ganska jobbig etikett för en socialdemokrat), låtsas som om de du ogillar inte existerar (verkliga anhängare av liberalism och fri marknad), välj inte din motståndares bästa argument utan deras sämsta (enligt Elmbrant ligger marknaden på något sätt bakom att en äldre författare tycker om 14-åringar).⁴⁵

Slutligen skall man nog vara tacksam för att Elmbrant är journalist och inte läkare. Någon som påstår att den svenska staten, som kontrollerar 56 procent av BNP, lider av ”offentlig anorexi”⁴⁶ skulle nog kunna diagnostisera Göran Persson som undernörd. Det är inte ofta Elmbrant träffar sina mål.

Herbert Tingsten hade fel

Sammantaget har vi funnit flera anledningar att inte godta den totalitära demokratisynen. Majoriteten har inte alltid rätt. Den rätten tar stopp när det gäller individens rätt att besluta över sitt eget liv och förfoga över sin egendom. Inte heller är det sta-

⁴⁵ Elmbrant, B, *Dom där uppe – dom där nere*, sid 55, *Arena* 4/98 Demokratibilaga, sid 10 (Stig Larsson)

⁴⁶ *Arena* 4/98 Demokratibilaga, sid 7. Däremot skulle jag förstå om staten karaktäriserades som bulemisk. Dess hetsiga aptit på skatteintäkter och sättet att vräka ur sig tillgångarna stämmer bättre med den sjukdomsbilden.

ten som gör oss till medborgare genom att via bidrag och skatter försöka jämna ut vårt psykologiska välbefinnande. Politiken är inte det enda, eller bästa, sättet att garantera fredlig samvaro och kloka beslut eller aktiva medborgare.

Vi har vidare sett hur anhängare av den totalitära demokratisynen i praktiken bryr sig mer om den stora statens bevarande, än respekt för majoritetens beslut. Avregleringar och människors fria rörlighet beskrivs ofta som hot mot demokratin. I namn av att rädda demokratin framförs förslag om nya skatter, om att förbjuda liberaliseringar eller att lämna all makt i händerna på självsvåldiga byråkrater.

Frågan är därför om vi bör godta den totalitära synen som demokratisk över huvud taget? I den totalitära demokratisynen finns flera aspekter som är svåra att skilja från samhällssystem som vi kallar diktaturer. Vi finner inte bara idén om oinskränkt statsstyre, vilken i dag förknippas med exempelvis kommunistiska eller nazistiska diktaturer. Vi hittar dessutom resonemang om att skapa en ny sorts människa genom staten, liksom närmast utopiska löften om det idealiska samhällstillståndet.

De sistnämnda aspekterna är tydligast när demokratin, som i det senare skedet av den franska revolutionen, står i motsats till liberalismen. De franska demokraterna är tydliga i sin beundran av tidigare totalitära stater, exempelvis det antika Sparta eller Egypten. Lika tydliga är de vad gäller att bara en ny människa kan bli medborgare i deras jämställdhetens och folkviljans utopia. Rousseau hävdar exempelvis:

Den som vågar ta på sig att ändra en nation bör känna sig kapabel att ändra den mänskliga naturen, så att säga, att förvandla varje individ som i sig är en perfekt och separat helhet, till en del i en större helhet, ur vilken individen helt eller delvis får

sitt liv och sin existens; att ändra människans inre struktur för att förstärka den; att byta den fysiska och självständiga existens naturen har givit oss mot en partiell och moralisk existens.⁴⁷

Staten skall alltså förvandla oss från oberoende medborgare till jämlika delar i samhällsmaskineriet. Detta är den totalitära demokratis vision och slutmål. Jämlikheten skall etableras, medborgarna omstöpas och själva moralen införs med terror om så behövs. Allt detta styrs uppifrån, av staten.

Detta tankegods finns även i dag. Varifrån kommer annars det myckna talet om att staten skall justera individernas självkänsla eller påbjuda lika respekt? Vad menar man annars med synen på staten som en institution från vilken man önskar sig allt som är tillräckligt viktigt? Statens allmakt och de utopiska förväntningarna på ett ädlare känsloliv hos en bättre människosort känns igen. Och vi befinner oss långt, långt ifrån demokratis ideal.

Herbert Tingsten hade därför fel. Demokratin är ingen lämplig överideologi. I sin ohämmade form kan staten vara väl så förtryckande när majoriteten styr, som när en minoritet gör det. Inte minst som de utopiska förväntningarna och lusten att omforma människor knappast skiljer vissa totalitära demokratier från andra självpåtagna härskare av totalitärt snitt.

I stället är det liberalismen som borde sättas i högsätet som överideologi för ett civiliserat samhälle. Det är först i kombination med marknadsekonomi, maktindelning och en begränsad statsmakt, som demokratin görs urskiljbar från despotin. Demokratin har inte hindrat att människor mördas för sina

---

⁴⁷ Rousseau citerad i Bastiat, F, *Det man ser och det man inte ser*, sid 121

åsikter. Först med liberalismen kommer yttrande- och mötesfrihet. Demokratin hindrade inte Robespierres terrorvälde. Först med liberalismen kommer synen på den enskilde medborgaren som ett självändamål och skyddsobjekt, snarare än en umbärlig del av samhällskroppen.

Det är förvisso inte så märkligt att Tingsten tog fel på rangordningen, eftersom demokrati och liberalism under 1900-talet är nära förbundna. Som Norberto Bobbio konstaterar:

Lika sant som det är att rättigheter till frihet från första början har utgjort den nödvändiga förutsättningen för den korrekta tillämpningen av demokratins spelregler, lika sant är att demokratins utveckling med tiden har blivit det viktigaste instrumentet i försvaret av rättigheterna till frihet. I dag är endast de stater demokratiska som tillkom efter liberala revolutioner och endast demokratiska stater skyddar de mänskliga rättigheterna: världens alla auktoritära stater är samtidigt antiliberala och antidemokratiska.⁴⁸

Den empiriska samvaron mellan liberalism och demokrati gör dem svåra att skilja åt. Det bör man inte heller göra. Liberalismen har nämligen tjänat på att flätas samman med demokratin. Allmän delaktighet i statens beslut utgör, trots sina begränsningar, ändå en viktig spärr för maktmissbruk. Det är också mycket möjligt att kraven på allmän rösträtt har öppnat våra ögon för att grupper slentrianmässigt förnekats sina friheter. Exempelvis kvinnor, slavar och etniska minoriteter.

Liberalismen har varit och är alternativet till statlig allmakt och förtryck. Det som i dag förs fram som demokratins ideal

---

48 Bobbio, N, *Liberalism och demokrati*, sid 39

och fördelar är ofta lånegods från liberalismen. Inte minst demokrati som motsats till diktatur. Med diktatur förstår vi just ett ofritt samhälle där staten styr och kontrollerar det mesta.

Det finns gott om länder, exempelvis Iran och Serbien i dag eller Tyska Demokratiska Republiken förut, som har haft val, parlament och majoritetsbeslut. Ändå tvekar vi inte att kategorisera dessa länder som odemokratiska. Det beror på avsaknaden av liberalismens spärrar för statens maktutövning.

Friheten att uttrycka sig är exempelvis större än röstande och valdebatt. Yttrandefrihet är också viktigt som självändamål, eftersom vi kan söka sanningen på egen hand eller bara låta oss inspireras av god film. Rörelsefrihet över gränserna ges inte av demokratin, utan av liberalismen. Marknadsekonomi utgör också en viktig skillnad. Det handlar dels om möjligheter till fria karriärval och ett allmänt ökat välstånd, men också om det ständiga utvecklandet av nya och förbättrade konsumtionsprodukter. TV-reklam och varuutbudet i väst var viktigt för demokratirörelserna i Östeuropa.

Demokrati betyder folkstyre. Men sant folkstyre kan inte reduceras till att majoriteten bestämmer över alla. Till största delen borde det snarare handla om att alla styr sig själva. På så vis inkluderas även minoriteterna i samhället. Mer demokrati kräver därför ofta mindre politik. Ytterst vilar demokratin på den minsta minoriteten, den enskilda människan. Att ta strid för demokratins värden är i allt väsentligt att ta strid för liberalismen.

III.
ÄR DEMOKRATIN HOTAD?

Två oförenliga synsätt

DEN HÄR SKRIFTEN har handlat om demokrati. Främst om två i grunden oförenliga sätt att se på demokrati. Å ena sidan den *liberala* demokratisynen som utgår ifrån enskilda medborgares frihet och en begränsad statsmakt. Å andra sidan den *totalitära* demokratisynen som utgår ifrån att majoriteten av folket genom staten har rätt att bestämma över alla. Jag har varnat för att demokrati utan liberalism delar väsentliga karaktärsdrag med andra totalitära läror.

I utredningar och andra fora hävdas att demokratin i dag är hotad. I de allra flesta fallen beskrivs bara upplevda eller verkliga hot mot den stora staten. Det kan vara globaliseringens konkurrens och friare rörlighet för kapital och företag, eller också är det avregleringar och balans i offentliga budgetar.

Kan man därav dra slutsatsen att den liberala demokratin inte är hotad, utan kanske tvärtom på bättringsvägen? En sådan slutsats är för tidigt dragen. För det första har vi inte sett

annat än marginella minskningar av statens omfång och inflytande över samhället. För det andra, vilket är allvarigare, så vill totalitära demokratiförespråkare införa rena liberaliseringsförbud. Det handlar om allt från skatteharmonisering mellan länder till lagstadgade miniminivåer för statsutgifter och oberoende för myndigheter och byråkrater.

Att avfärda hotbilderna från totalitära demokrater är inte detsamma som att hävda att allt står bra till. Hotet mot demokratin kommer från den totalitära statssynen – inte från fri rörlighet eller avregleringar. Även i den politiska vardagen finns oroande tecken på att staten har blivit ett självändamål och att demokratin därmed är satt på undantag. Det förstör debattklimatet, växthuset för alla former av demokrati. Låt mig avsluta med några exempel.

Hot går hem

Jag kommer, liksom den regering jag tillhör, att i alla sammanhang med kraft brännmärka dem som utomlands talar illa om Sverige.⁴⁹

Våren 1995 riktade Sveriges finansminister Göran Persson ett hot mot oliktankande från riksdagens talarstol. Den som avslöjades med att ge en från regeringen avvikande bild av Sveriges ekonomi utomlands skulle ”brännmärkas” offentligt.

Vi vet inte exakt vilka sanktioner Göran Persson var beredd att sätta bakom sina ord. Ingen kom nämligen att pröva gränserna. Sverige är ett litet land med en stor statsmakt. Så mycket tjänster och anslag står på spel vid statligt ägda och finansierade

---

49 Riksdagens protokoll 1994/95:120, onsdagen den 14 juni

universitet. Så många skatte- och regleringsfrågor, liksom frågor om stöd i internationella regel- eller handelskonflikter, står på spel för större företag. Få ledande personer inom universitetsvärlden eller bland större företag har råd att få regeringen emot sig. När ekonomin gungar, då tystnar debatten.

Hotet om brännmärkning fungerade således. Det kan Persson tacka den stora staten för. Genom statens långa tentakler som når in i varje del av samhällslivet kan impopularitet eller ovänskap med en regeringsmedlem bli ödesdiger. Sådant är en maktmänniska som Göran Persson beredd att utnyttja till och med mot avvikande åsikter och analyser.

Med detta i åtanke är internationella granskningar av Sveriges ekonomi friskt syre i en unken demokrati. Kreditvärderingar eller ekonomiska rapporter ger perspektiv som har saknats eller tystats i den inhemska debatten. Ur maktens perspektiv är det förvisso en styggelse när ”25-åriga flinande börsmäklare” gör utvärderingar av Sveriges ekonomi. För den som vill fatta beslut baserade på upplyst och mångsidig debatt är kritiska perspektiv däremot värdefulla.

Politikerna beslutar vad folket skall tycka

Den politiska majoriteten i Stockholms stad beslutade sig för att söka sommar-OS 2004. Det lockade snabbt näringslivsrepresentanter som drömde om lukrativa kontrakt i en verksamhet utan krav på vinst eller effektivitet. Majoriteten av befolkningen förhöll sig däremot skeptisk. Då fattades det politiska beslutet att driva en omfattande, skattefinansierad kampanj i syfte att få medborgarna att ändra åsikt i frågan. Infantila budskap om att OS var nödvändigt för fred och välstånd dominerade stadsbilden under sommaren 1997.

Den obegränsade statsmakten får inte sitt mandat från medborgarna. Eftersom dess makt är obegränsad kan politikerna fritt söka allianser med vilka de vill, för vilka syften som helst. Allianser mellan stat och näringsliv blir allt vanligare, särskilt kring jippon och festligheter. Inblandade beslutsfattare hamnar mitt i glamouren medan skattebetalare, som inte är bjudna på festen, står kvar med notan. Det är illa nog.

Värre är dock det totala föraktet för demokrati ens i formell mening bland Stockholms dåvarande maktelit. När politikerna fattar beslut om vad medborgarna skall tycka i politiska frågor och sedan driver kampanj för detta med skattemedel, då har själva demokratin förvandlats till ett jippo. Nästa gång gäller det något allvarligare än en idrottstävling.

När stat och verksamhet blir ett

Uppropet fick namnet ”moderater för kultur”. Fast egentligen handlade det om att slå vakt om det *offentliga stödet* till kultur. Det riktade sig mot några moderata företrädare i Stockholm som hade varit fräcka nog att hävda att människors kulturkonsumtion borde vara en privatsak och inte något som politiker skall bestämma över. I uppslagsmakarnas retorik blev motståndet mot bidrag och offentlig styrning ett uttryck för kulturfientlighet. Att låta folk bestämma själva beskrevs som att hävda kulturelativism.

Det offentliga samtalet är fullt av liknande exempel. När man hävdar att någonting inte är en offentlig angelägenhet tillskrivs man åsikten att vara fientlig mot den subventionerade verksamheten. Vill du inte ha jordbrukssubventioner anklagas du för att vara emot folk på landsbygden. Vill du inte ha offentliga universitet är du emot att människor utbildar sig.

Sak samma om du vill försvara friheten i sammanhang när verksamheten upplevs som suspekt av majoriteten. Den som vill tillåta TV-kanaler att sända porrfilmer anklagas för att vara snuskhummer och kvinnoförnedrare. Vill du lätta på alkoholrestriktionerna så förespråkar du ohämmat fylleri.

Det här är mer än ett retoriskt grepp. I vårt samhälle, där allt blivit politik, ses det som självklart att det man tycker är bra skall tvingas på alla eller åtminstone subventioneras, och det man tycker är dåligt skall förbjudas eller åtminstone regleras och beskattas. Vare sig i skola eller politiska församlingar lär man sig skilja på stat och verksamhet. Alla goda skäl för att inte tvinga sina lösningar på alla, utan tillåta fri konkurrens och självständiga val, förblir därmed oförstådda.

Vem skall leda oss?

I den totalitära demokratin överges frågan om vad staten skall styra. Allt blir i stället en fråga om vem, eller vilka, som skall styra oss genom staten. En del är nöjda med att valda politiker styr allt, men andra alternativ har blivit allt vanligare. Låt experterna styra! hävdar några. En upplyst elit skall utan insyn och kontroll sammanfoga allas bästa. Då löser sig allt, hävdar de experttroende. Problemet är bara att de som utnämner sig till "experter" på att styra andra ofta är de minst lämpade att göra just detta.

Inte heller blir centrala beslut från aldrig så kloka gummor och gubbar speciellt bra för oss som skall lyda dem. Hälsoexperter har en tendens att vilja förbjuda alkohol, god mat och annat som gör livet gladare. Trafikexperter vill att vi kör bil långsamt och helst inte alls, för det reducerar trafikskadorna. Ekonomiska experter kan ibland föredra att hederliga männi-

skor håller sig inomhus kvällstid, framför att dyrbara resurser läggs på polis som håller efter brottslingar. Utan hänsyn till vad folk verkligen vill ha blir expertstyret lätt orimligt.

”Låt då folket bestämma!” hävdar till exempel SNS demokratiråd. Fast inte över sig själva. I stället handlar SNS idé om att framlottade människor skall tvingas sitta i beslutande politiska församlingar. Bakom förslaget ligger en snusförnuftig förmyndartanke. SNS tycker att vi gnäller för mycket på politiker som lovar vård, skola och omsorg, men levererar köer, pladder och förmynderi. ”Sitt själv så får du se hur lätt det är”, tycks SNS moraliserande budskap lyda.⁵⁰

Här når diskussionen vägs ände. Demokratifrågan har reducerats till en allt desperatere jakt på ledare. Till och med aktade institutioner förklarar sig beredda att lyda vemhelst som plockat sitt politiska mandat ur Cornflakespaketet. Vill den stackars framlottade beslutsfattaren till äventyrs inte härska över andra, utan leva sitt eget liv, så i fängelse med folkförrädaren. Det är inte värre än andra rättighetskränkningar som att betala skatt eller gå i offentlig skola, argumenterar professor Olof Petersson och hans forskargrupp.

Vad skiljer egentligen den demokratiska ledarkulten från jakten på Dalai Lama? Och när vi väl har reducerat demokratiifrågan till en diskussion om vem som skall härska, vem skall då skydda oss från alltför villiga ledares kandidatur?

Detta får mig att tänka på *Life of Brian* (Ett herrans liv), Monty Pythons berättelse om Brians livsöde på Jesu tid. Brian råkar bland annat bli utnämnd till profet av en skara fanatiska beundrare. Till skillnad från andra profeter vill Brian vare sig

---

50 ”Dags att införa politikerplikt”, *DN Debatt* 9909

leda andra eller tala om för dem vad de skall göra av sina liv. I stället försöker han tala om för beundrarskaran att de inte behöver följa någon. De klarar sig bättre på egen hand.

Varför måste vi prompt hitta några att följa och lyda? Liksom fanatikerna i *Life of Brian* verkar många svenskar aldrig ha ställt sig den frågan. De upprepar den totalitära demokratisynens mantra att demokrati är samma sak som att staten bestämmer allt. Det de bortser ifrån är att staten tvingar alla att lyda. I de flesta frågor är det helt onödigt att tvinga alla att göra samma sak. Vi kan göra olika saker oavsett om vi är många, några få eller bara en enda. Då behöver inte staten styra oss, och vi behöver inte lyda. Var och en kan exempelvis välja skola, i stället för att alla tvingas gå i samma.

Sveriges problem är inte att vi har för få, eller fel sorts, makt-havare. Problemet är att de lägger sig i alltför mycket. I ett demokratiskt samhälle är det inte medborgarna som borde vara underdåniga. Det är våra makthavare. De bör ägna sig åt att styra landet, men hålla tassarna borta från våra liv och vår frihet.

Det verkliga hotet mot demokratin är just längtan efter ledare som skall ställa allt tillrätta. Samma människor som väljer vem som skall styra landet kan ju inte samtidigt anses odugliga att styra sina egna liv. Brians ord till den fanatiska beundrarskaran passar lika bra som uppmaning till Olof Petersson och andra på desperat jakt efter ledare:

Ni har fått allt om bakfoten. Ni behöver inte följa mig, ni behöver inte följa någon alls. Tänk själva – ni är individer. Ni är olika allihop. Ni måste lösa det på egen hand.

Egentligen finns inget mer att tillägga.

Litteratur

- Agné, Hans, "Demokrati på europeisk nivå", i *Demokrati på europeisk nivå*. Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:124, Demokratiutredningens skrift 7).
- Allardt, Erik, "Globaliseringen, demokratin och välfärdssamhället", i *Globaliseringen och demokratin*. Stockholm: Fakta info direkt, 1999 (SOU 1999:56, Demokratiutredningens skrift 22).
- Barry, Brian, "Är det något särskilt med demokrati?", i *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, 1979.
- Bastiat, Frédéric, *Det man ser och det man inte ser*. Stockholm: Timbro, 1999.
- Berliner, Michael S (red), *Letters of Ayn Rand*. New York: Dutton, 1995.
- Bobbio, Norberto, *Liberalism och demokrati*. Göteborg: Daidalos, 1993.
- Branden, Nathaniel, *Honoring the self: self-esteem and personal transformation*. New York: Bantam, 1985.
- , *The six pillars of self-esteem*. New York: Bantam, 1995.

- Constant, Benjamin, *The liberty of the ancients compared with that of the moderns* (1819). Ingår i *Political writings*. New York: Cambridge University Press, 1988.
- Coulson, Andrew J, *Market education : the unknown history*. New Brunswick: The Social Philosophy & Policy Center & Transaction Publishers, 1999.
- Dahl, Robert, "Demokrati som procedur" (1979), i S-O Hansson (red), *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, 1992.
- Elmbrant, Björn, "Bara du kan få demokratin att leva igen!", i *Arena* nr 4/1998.
- , *Dom där uppe, dom där nere : om demokratin i Sverige*. Stockholm: Atlas 1997.
- , "Hyperkapitalismen är vår tids blinda fläck", i *DNkultur* 1999-09-06.
- Elster, Jon, "Marknaden och torget : tre slags politisk teori" (1986), i S-O Hansson (red), *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, 1992.
- Jonasdottir, Anna G, "Demokrati : feministiska perspektiv", i *Demokratiens räckvidd*. Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:55, Demokratiutredningens skrift 1).
- Kant, Immanuel, *Grundläggning av sedernas metafysik*. Lund: Daidalos, 1987.
- Karlson, Nils, *The state of state : an inquiry concerning the role of invisible hands in politics and civil society*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993.
- Locke, John, *Two treatises of government* (red Peter Laslett). Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Lundström, Mats, "EU-inträdet och demokratin i Sverige", i *Demokrati på europeisk nivå?* Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:124,

- Demokratiutredningens skrift 7).
- Majone, Giandomenico, "Regleringarnas legitimitet", i *Demokrati på europeisk nivå?* Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:124, Demokratiutredningens skrift 7).
- Miller, David, "Demokrati och social rättvisa" (1978), i S-O Hansson (red), *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag, 1992.
- Mises, Ludwig von, *Human action : a treatise on economics* (1949). Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education, 1996.
- Norberg, Johan, *Fullständiga rättigheter : ett försvar för de 21 första artiklarna i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna*. Stockholm: Timbro, 1999.
- Olson, Mancur, *Nationers uppgång och fall*. Stockholm: Ratio, 1984.
Olson citerar i sin bok stycken ur D S Landes, *The unbound Prometheus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- Petersson, Olof m fl, "Dags att införa politikerplikt", i *DN Debatt* 1999-09-09.
- Rand, Ayn, *Kapitalismen : det okända idealet*. Köping: Lindfors, 1983.
—, *The virtue of selfishness*. New York: Signet, 1964.
- Rothstein, Bo, "Demokratins vidd", i *Demokratins räckvidd*. Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:55, Demokratiutredningens skrift 1).
- Scharpf, Fritz W, "Välfärdsstaten, den ekonomiska integrationen och demokratin", i *Demokrati på europeisk nivå*. Stockholm: Fritzes, 1998 (SOU 1998:124, Demokratiutredningens skrift 7).
- Strandberg, Urban, "Ekonomisk politik som demokratiskt problem", i *Globalisering*. Stockholm: Fakta info direkt, 1999 (SOU 1999:83, Demokratiutredningens skrift 9).
- Wigforss, Ernst, *Egendomsutjämning och arvsskatt*. Stockholm: Tiden, 1928.